

Анна Плїшкова (ед.)

**Русиньскый списовный язык
на Словеньску 1995 – 2010
і сучасна русиньска література**

**Зборник рефератів з научного семінаря
з міжнароднов участєв
2. децембра 2010**

Пряшів 2010

**© Пряшівська універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского
языка і културы, 2010**

**Русиньскый списовный язык на Словеньску 1995 – 2010
і сучасна русиньска література**

Зборник рефератів з научного семінаря з міджінароднов участёв
2. децембра 2010

Зоставителька і відповідна редакторка:

Редакчна рада: доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.
доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.
доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.
ПгДр. Кветослава Копорова
Мгр. Алена Блыхова

Рецензент: проф. Др. Михайло Фейса

Технічна редакторка: Бц. Аліца Ветошевова

Графічна управа: Мгр. Александер Зозуляк

Выдання перше

*Zborník predstavuje výstup z grantovej úlohy VEGA 1/0399/08 –
Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj.*

ISBN 978-80-555-0297-7

Вступне слово

*Предкладана публікація є зборником рефератів, які прозвучали 2. грудня 2010 на научному семінарі **Русинський списовний язык на Словеньску 1995 – 2010 і сучасна русинська література**. Семінар, який зорганізував Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові, був завершений рішенням трирічного (2008 – 2010) наукового проекту інституту під назвою **Русинський списовний язык на Словеньску: выскум і вывой** – в рамках Научной грантовой агентуры Міністерства школьного СР і Словенської академії наук (VEGA 1/0399/08). Ціллю проекту було зосумаризувати дотеперішній став розвою русинського списовного языка на Словеньску і приправити пропозиції про Языкову комісію при ІРЯК ПУ на можны корекції в першій ряді актуальной орфографії, але таксамо і выбраних языковых проблемів на інших языковых уровнях сучасного русинського языка. Почас даного періоду членове колективу, партіципуючого на рішенняю проекту, моніторували русинську періодичну пресу і неперіодичны публікації, переважно публікації з красной літературы, із своїма рефератами взяли участь на декількох домашніх і заграничних научных конференціях і семінарах, опублікували на дану тему ряд научных статей в научных зборниках і русинських періодіках. Каждая з публікацій была описом екзистуючих языковых проблемів з їх точки зору, на основі котрых в будучности vznikне пропозиція на потенціалны зміны в русинській правописі і буде предложена на ширшу дискусію.*

*Доц. ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.,
гарантка проекту*

РУСИНЬСКА ЯЗЫКОВА НОРМА НА ПРИКЛАДАХ З ПЕРІОДІЧНОЇ ПРЕСЫ І КРАСНОЙ ЛІТЕРАТУРЫ

Кветослава КОПОРОВА

Абстракт

Лінгвісцічна аналіза найфреквентованішых порушванняў норм орфографіі в русиньскых періодіках і красній літаратурі за рокы 2007 – 2010.

Ключовы слова

Акцептація норматівности, орфографія, языковы уровни, русиньскоязычны тексты

По пятнадцатых роках хоснованя літаратурной нормы русиньского списовного языка было бы хосенным розаналізавати тот період замірянем ся якраз на сучасных поужывателів списовного языка Русинів на Словакіі і їх аплікованя списовной нормы до практічнаго жывота. З оглядом на факт, же в жывоті языка тот період не є аж такой довгый, можеме сконштатовати, же реаліта одповідаць як куртости часу, так і условіям, в яких тот процес проходить. Но преці лем, тоты, котры добровольно вирішыли дати ся на тоту нележку путь народного возроджіня Русинів, мали бы якымесь способом вказовати зліпшуючий ся тренд. Нам ся видить, же за послідні три-штыри рокы то є праві наспак. Продукує ся много, но якость той продукції є вшеляка. Задумуючі ся над вшыткыма околностямы развиту языка Русинів, не є невызначным ані факт догляду над штандартом списовной нормы. Попозерайме ся в тім одношіню на приклады фунгованя других языків.

Старостливостёв о кодифікованый штандарт каждого языка і ёго развой ся займаць справіла академія, членами котрой

суть звычайно вызначныя асобы — языкознаўцы, пісателі і учены (в выпадку словацкага мовы ёсць то Языкознаўчы інстытут Людовіта Штура САН у Братіславі). Суть і выпадкі, кідзь літэратурны штандарт заведе і падпоруе якісь прэстыжнае выдавецтва (выпад англіцкага мовы, дзе ёго брытскі варыянт завів асноватэль і рэдакцна рада слоўніка, які выдало Выдавецтва Оксфардскай універсітэты — *Oxford University Press*.¹ В выпадку русиньскага спісавнага мовы, котры быў кодэфікаваны ў році 1995, была довший час сітуацыя досць неясна. На зачатку ту былі двое кодэфікатары — шпэцыялісты з одбору языкознаўства зь сваім калектывам, доц. ПгДр. Юры Панько, к. н., пізнішэ доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., з котрыма сполупрацаваў калектыв рэдакцыі *Народны новинки*. Про аб'ектывнась треба увести, же рэдакцыя функцыянала як самастатны суб'ект у рамках першай русиньскай арганізацыі ў новембры 1989 — *Русиньскай аброды*. Кідзь створэня релевантнай наўчнай інстытуцыі, котра бы ся занимала впрацамі русиньскага мовы, было тісна ў кодэфікацыі ў рамках Пряшівскай універсітэты досць камплікавана, на самы перад вызерало, же старостлівостэў о язык ся будэ занимати якраз выдавецтва, котрэ од пачатку партыціпавало на творэнье норм правопису з тым, же поступно взыкне акадэмічна інстытуцыя, котра перевозьме тату функцыю і засэдно будэ выхавлэвати новы кадры з одбору русиньскага мовы і русиністыкі ў цэлім. Сітуацыя ся але досць скомплікавала. Про ввуторны незгоды ся од *Русиньскай аброды*, як офіцыйнага выдавателя першых русиньскых перыодік, ў році 2003 оддэліла часть членів,² котра

1 МАГОЧІЙ, Павел Роберт: Кодэфікацыя русиньскага мовы очамі історыка. In *Русин*, XX, 1, 2010, с. 3.

2 „Одыденцямі“ былі члены калектыву рэдакцыі на чэлі зь шэфрэдактарам Аляксандрам Зозуляком, мімоходом, была то і векшына з тых новинарв, котры былі ў році 1991 пропущены з работы ў бывшым україньскім тыждэньніку „Нове жыття“, выдаваным „Цэнтральным камітэтам Культурнаго союзу україньскых трудящих“.

заложила обчанське здружіня *Русин і Народны новинки*.³ На тот факт *Русиньска оброда* зареаговала створінєм нового друкованого періодіка – *InfoРусин* (2004). Наслідком того зачала виходити русиньска періодічна преса в двох варіантах русиньского списовного языка, то значіть, были ту двома видавателі, а поступно тот языковий хаос зміцнив іщі далшый – третій видаватель. Про русиньского читателя так зачали виходити публікації красной літературы і з едіції *Сполку русиньских писателів* у ёго „шпеціалнім варіанті“ языка, котрый ся уж цалком одхылив од приятої языковой нормы. Міджітым, vznikнув по довгих періпетіях *Інститут русиньского языка і культуры* на Пряшівській універзиті (2008), котрый старостливість о розвиток русиньского списовного языка має зафіксовану у своїм штатуті (2010). Штатут фіксує таксамо механізм взнику і роботи языковой комісії як порадного органу ІРЯК ПУ у вопросах языка. Также русиньска громада чекать од інштиту, абы ся він в рамках своїх компетенцій высловлѣвав к языковым нормам, їх дотримованю або недотримованю поєдныма видавателями.

Зато в нашім рефераті сьме попробовали зробити ходем курту аналізу порушования окремых орфографічних норм в друкованых періодіках, котры в сучасности виходять, але і в умелецькій літературі, котра вышла в послідніх чотырѣх роках. Суть то публікації з „ділні“ трѣх видавателів: 1. видаватель – *Русиньска оброда на Словеньску*, 2. видаватель – *Русин і Народны новинки*, 3. видаватель – *Сполк русиньских писателів Словеньска*. Проштудовали сьме періодікы: *Народны новинки*, *Русин*, *InfoРусин*, як і найновшы публікації красной літературы: Миколая Ксеняка – *Зеркаліня* (Пряшів: Сполк русиньских писателів, 2010), Штефана Смолея – *Юрковы*

3 КОПОРОВА, Kvetoslava: Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť. In PLÍŠKOVÁ, Anna (ed.): *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: PU - ÚRJK, 2008, с. 54.

пригоды (Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску, 2007), Ш. Смолея – *Нагода або судьба* (Пряшів: Сполук русиньских писателїв, 2009), Осифа Кудзея – *Мудрость живота, Байкы забавляйки, Байкарёвы думы* (Пряшів: Русин і Народны новинки, 2008, 2009). Проблематику порушования норм правопису сьме розділили до трёх груп, в рамках котрых попробуеме вказати на найфреквентованішы порушования норм в поєднх публікаціях і будеме мати надію, же окремы видавателі будуть на нами вказаны порушования реаговати і поступно дійдеме к позітивному вислідку – к дотримованню списовной нормы у каждого видавателя.

На самый перед бы може было хосенным про ліпшу орьєнтацію розаналізовати хыбы подля їх тіпу, респ. подля того, котрый із факторів веде поужывателїв языка к порушованю нормы. Можеме дедуковати такы основны факторы:

1. Вплив українського або російського языка, під котрыма суть дакотры поужывателі языка, бо уведжены языки знають ліпше як списовну норму русиньського языка (дотыкаться то старшой, счаси і середній генерації, котра з тыма языками приходила в минулости до контакту).
2. Вплив словацького языка, русиньских, як і словацьких (главно выходословацьких) діалектів – ту ся допущать хыб передовшыткым молода генерація, котра знає свій діалект, респ. діалект шарішський, земплінський ці спішський, но кодифіковану подобу русиньського языка ся не учіла в школі.
3. Неохота акцептовати списовну норму.
4. Хыбы, котры можуть быти предметом діскузій на засіданнях языковой комісії.
5. Хыбы з недбанливости або з недостатку часу, котрый є потрібный при коректурах поєднх текстів, респ. хыбы технічного характеру.

Найважнішы з нашого погляду суть хыбы, котры суть заряджены до пунктів 1 і 2. Попробуєме ходем на дакотры з них вказати, причім про ліпшыи перегляд сьме їх попробовали розділити подля языковых уровней – фонологічної, морфологічної, лексікальной ровины враховано словотворіня, хоць дакотры порушования норм не мож было єднозначно зарядити лем до єднои языковой ровины. У векшыні нами уведжених прикладів ся хыбы повторюють в розлічных русиньскоязычных медіях ці неперіодічных публікаціях, прото сьме не уводили при кождім слові, але лем при дакотрых, на ілустрацію жрідло (то значить, де конкретно настало порушіня списовнои нормы).

А. Порушования нормы на фонологічний уровни

1. Заміна **і/и** (і наспак), причім правилна форма є звыразнена: провокативно – **провокативно** (*Зеркаліня*), родичі – **родічі**, виджу – **віджу**, виділа єм – **відіти, віділа єм і ненавідіти, ненавіджу** (*Юроковы пригоды, InfoРусин*, ненавиджу – *Зеркаліня*, виділа єм – *Нагода, або судьба*), міла – **мила**, мир, мирный – **мір, мірний**, палиця – **паліця**, діректор – **директор** (*InfoРусин*), музікант – **музикант**, мінулый – **минулый**, нарисовати – **нарісовати, рісунок**, висіти – **вісіти**, родичів – **родічів** (*Нагода або судьба*), нич – **ніч** (не ніч), нигда (*Нагода або судьба*) – **нігда**, витати – **вітати**, висіти – **вісіти**, ничіти – **нічіти**, границя – **граніця, гранічний**, кралёвич – **кралёвіч**, зависть – **завідіти**, кричати – **крічати, крічіть**, але **крик** (не кричіть, *Зеркаліня*), **кликати** – але **кліче**.

На высвітліня про поужывателів языка: Ту ся треба рядити фонетічным прінціпом – пиш, як чуєш, то значить, у слові пишеме такой гласный, який чуєме у высловности. В обцім мож сконшатовати, же в русиньскім языку позоруєме чім дале векшу тенденцію переходу **и** до **і** наслідком позічного прінципу,

то значить навколишнього фонетичного отружіння. Можеме сі помічі і правилом послідніх двох прикладів переходу **и** до **і** – **крічати** і **клічеме**, котры, мімо того, же так чуеме у высловности, суть і выслідком того регресівного впливу наслідуючого мягкого согласного (**ч**), протом ся перед ним про легшу высловность природно натискує **і**, а не **и**, як то є у словах **крик** і **кликати**. Дане правило мож аплікувати і на приклады слов **зависть**, але **завідіти**, де перед **і** є мягкий согласный (**д'**).

Односно писання **и** ці **і** в словах перебротых з чуждих языків ся сітуація зліпшыла, то значить, робить ся менше хыб в словах тіпу **фізіка**, **фонетіка**, **дісціпліна**, **флегматік**, **режисер**, **карікатура**, в котрых сьме прияли фонетичный прінціп – то значить написання слова так, як оно звучить в чуждїм языку, з котрого сьме го перебрали.

2. Заміна далшых гласных: вечор – **вечур**, кедь – **кідь**, перогы – **пирогы**, кебы – **кібы**, **кобы**, меджі – **міджі**, мощно – **міцно**, цілком – **цалком** (в тых двох припадах бы мож было діскутовати о обидвох варіантах, бо суть русиньскы діалекты, в котрых суть і формы **цілком**, **мощно**). Переважна векшына тых змін была зроблена по десятїх роках од кодифікації,⁴ также хыб ся допускають главно поуужывателі языка, котры тоты зміны не акцептують з розлічных причін: або їх не знають, або ся з нима не стотожнюють, і зато їх не акцептують.

3. Заміна **ы/и**, главно у поуужывателів, котры мають фіксовану українську высловность: меншина – **меншына** (бо **меньший**), машина – **машына**, векшина – **векшына** (бо **векший**), плинути – **плынути** (*час плыне як вода*). Нашли сьме і порушования списовой нормы опачным способом – замінов **и/ы**: впливати – **впливати** (бо вплив). В тых припадах є малоколи єднозначне, котрый гласный вжыти, главно при передстоячїм консонанті

4 Позерай: ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005.

ж, котрый сьме кваліфіковали як твердый в русиньскім языку, также позад нёго ся напрошує гласный **ы**, но маме і слова, де высловлюєме цалком єднозначно **и**, напр.: **ножычкы**, але **ножик**, або **кошык**, ці **кошик**, **кошичок**, **кошича**...

4. Заміна гласных **и/е**: днись – **днесь**, дись, диська – **десь**, **деська**, отиць – **отець**, гнидь – **гнедь**, динь – **день**, пинь – **пень**, кониць – **конець**, віниць – **вінець**...

Писаня тых слов з гласным **е** мать своє історічне высвітління. Ту платить знаме Гавлікове правило зануку і вокалізації давных ерів, котре фунговало в часї, кідь в языку діяв закон отвореных складів, котры ся в далшім розвитку заперали (стсл. **дъньсь** ся змінило на **днесь**, причім, як видно, парный подля порядку, рахуючі од кінця, ерь – **ь** ся вокалізував на **е**, што аналогічно платить і про далшы подобны приклады. У высловности в дакотрых припадах платить вокалічна гармонія складу, котра ся тыкать высловности зуженых **ô, ê** в конкретных позиціях. Поужывателям языка можеме поради́ти, же в дакотрых припадах, кідь не знаме, який гласный написати, можеме сі тым, же утвориме даяке одводжене слово, в котрім бы був спорный гласный в силній позиції (т. є. під акцентом), напр. **день** – **дénный**, но не все є така можливість. Є то але проблем высловности, значить не правопису, о котрім ся буде мож дочитати і в нами приправлєваній докторській дізертації.

5. Недотримованя історічных алтернацій гласных (під впливом виходословацьких діалектів і западной групи русиньських діалектів), або наспак, алтернованя під впливом українського языка, котре не є природне про русиньскы діалекты і русиньский язык: **волы** – **віл** (не вол), **нога** – (од) **ніг** (не од ног), але **гора** – (од) **гор** (не од гір), **роду** – **род** (не рід), **воля** – **вольный** (не вільный), **батіг** (не батог) – (од) **батоба**, **дім** (не дом) – **домы**. В діалектах взятых за основу кодифікації є таких алтернацій веце, но не вшыткы ся заховали на векшыні

території заселеній Русинами (стрім – стромы, грім – громы, гріб – гробы...)

6. Неправильно вжите м'яке **л** в словах, в котрых під впливом западного языкового ареалу того ствердло у высловности, зато го так і позначуєме в писаній подобі: дальше – **далше**, культура – **култура**, пульт – **пулт**, правильный – **правильный**.

7. Епентетичне **л**, котре у поєднх словах не вживають передовшыткым в западных русиньских діалектах: любящі – **люблящі** (*Зеркаліня*, с. 4), заступіня – **заступліня**, сверьбіня – **сверьбліня**, робіня – **робліня**, высловуєме – **высловлюєме**, (жыє з вашой) крови – (жыє з вашой) **кровли**, або і **кырве** (*Мудрость живота*), тримеме – **тримлеме** (і **тримаєме**), ставяти – **ставляти, ставляня**. Радили бы сьме преферовати форму з епентетичным **л**, бо тота має історичный характер, і хоць в наших правилах суть рівноцінны слова з епентетичным **л** і без нёго.

8. Недотримованя правопису суфікса **-ьск-**, як і дакотры припады непомягшования согласных **р, с, н**, або наспак, дакотры поужывателі языка вызначують мягость на писмі там, де ся консонант не помягшує у высловности, напр.: терпіти – **терпіти**, письмо – **письмо**, **конець** – (два) кінці – **два кінці**. Суфікс **-ьск-**: люде – **людський**, живан – **живанський**, циган – **циганський**, кухар – **кухарський**, так, як і **паньський, кінський**.

9. Заміны согласных в словах тіпу: діскусія – **діскузія**, крестины – **хрестины**, **хрестити**, кафедра – **катедра**.

10. Недотримованя алтернацій, котры суть выслідком історичных палаталізацій: на лавкі, (позерав по) Марькі – **на лавці**, (позерав по) **Марьці** (*Нагода або судьба*), (потверджіня о) заплачіню – (потверджіня о) **заплачіню**, блыхі – **блысі**, мухі – **мусі**, але дах – **на даху** (не на дасі). Як помічник бы нам могло послужыти правило, же **г, к, г, х** у вшыткых животных

називниках (люде, звірята, хробаци) підлігають палаталізації, в неживотных ся уж во векшыні русиньских діалектів не палаталізують.

11. Недотримованя далшых історічних алтернацій. Уведеме пару прикладів, при котрых суть поужывателі списовоной нормы часто в ділемі, ці ся в данім слові алтернує, або нїт. В такім припадї собі мож помочи аналогів, т. є. подобным словом, в котрім сьме сі істы, же алтернація проходить, напр.: **увести** – уведений – **уведженный**, **красти** – краденый – **крадженный**, так як **погладити** – **поглаженный**, **сказити** – сказеный – **скаженный**, так як морозити – **мороженный**, **косити** – косеный – **кошеный**, як і в подобнім припадї **скусити** – **скушенный**, а не скусений, обколесити – **обколешеный**, а не обколесеный. К такій высловности (без алтернованя) сьме схылны під впливом словацького языка (*skúsený, kosený, uvedený*...).

12. В русиньскім языку сьме прияли норму, же группы согласных **-стн-, -стл-, -ждн-, -рдц-, -рнц-** не будеме в писаній подобі спрощовати так, як то є в українськім правописі, также пишеме **щастливый** (не щасливый – *InfoРусин* 1 – 2/2008), **мастный**, але і **пістный** (бо піст), **тыжднёвый**, **сердце**, **горнець** – **горнця** (не горця).

13. Прияли сьме і норму, же в русиньскім языку будеме хосновати фонетічний прінцип при писаню префіксів **рос-, роз-, бес-, без-**. Тото правило сі поужывателі цалком освоїли, але дакотры припады не суть вшыткым ясны, напр.: в слові **розказ** – де пишеме **з**, хочь высловлюєме **с**, а то зато, же в тім припадї **роз-** не є префіксом. Зато і в словах – **розказати, розказовати** бы сьме мали писати **з**, а не **с**, як то є неправильно уведжене і в словнику *Русиньска лексіка*.⁵

5 Позерай: ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна, КОПОРОВА, Кветослава: *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007, с. 283.

14. К правопису з розділовима знаками **ь** і **ъ**.

Іде о слова тіпу **зыісти, одыісти, барьєра, карьєра...** Зазначіли сьме і ту пару хыб у правописі, а то таких, же тоты знакы были выпущены (**зыісти, карьєра**). На прикладі подобоного слова, в котрім тыж пишеме розділовый знак, хочеме вказати, же розділовы знакы мають там свое місце. Наприклад, слово **одыісти**. Кідь сьме задефіновали, же графема **ї** помягшує передстоячі согласны, то напр. в слові **одыісти** без **ъ** бы не было ясне, ці треба высловлєвати [од'істи], або [оджісти]. Якраз на то служить розділовый знак, котрый нам вказує на розділюючу высловность.

15. Жадало бы ся спомянути і хыбы, котры были зроблены в словнику *Русиньска лексіка* і котры тыж мылять поужывателїв языка. Найфреквентованішыма суть хыбы, котры суть зроблены у звязи з корекціов правил односно помягшуючой функції **ї**, а то главно по тых согласных, в котрых ся русиньска фонологічна сістема консонантів одлишує од словацькой (в котрій даны консонанты можуть быти лем тверды), то значіть, писаня **ї** позад консонантів **ц', р', с', дз'**. Ту треба припомянати, же і в тых припадах будеме помягшовати (то значіть, писати **ї**), бо оно vznikло з історічного **ѣ** (ятя), так, як і в припадах **дїдо, конї...** Суть то лексеми **цїлый, стрїча, рїдкый, рїзати, рїзанкы, цїна, цїнный...** Не вшыткы з тых лексем суть і в словнику зафіксованы правильно, і тым мылять поужывателїв языка.

Б. Порухованя нормы на морфологічній уровни

Ту ся поужывателі языка допуцають многых хыб під впливом свого діалекту або і під впливом наученой граматики українського языка. Суть то найчастіше такы порухованя нормы:

Субстантївы (назывники), словны споїня в розлічных падах

Номінатів: **чоловік** – **люде** (не люди, *InfoРусин* 21 – 22/2010).
Ту на висвітління можемо аплікувати вокалічну гармонію складу, то значить, у висловности чуємо заперте [ê].

Генітив: бача – (од) **бачі** (не од бачу), папороть – (од) **папорти**, (серед) двору – (серед) **двора** (*Нагода або судьба*), **Праврївці** – (до) **Правровець** (не до Праворовець – *Юрковы пригоды*).

Датів: **Іванови, псови, (ку) братам, (дам) людём, (ку) фурманови, (дав до рук) дівчати, (ку) нянькови** (Іванови, псови, ку братім, дам людям, ку фурманові, дав до рук дівчатю, ку нянькові... *Нагода або судьба*).

Локал: **на землі, о дыни** (не на землі, *Нагода або судьба*).

Інструментал: з **любвов** споминають... (не з любовю споминають...), люде – (міджі) **людми** (не міджі людьми), таксамо діти – (з) **дітми** (не з дітьми), палець – (з) **палцём** (не з пальцём), (зо) **шмалцём** (не зо шмальцём), (з) **клинцём** (не з клинцём), але **коні** – (з) **кіньми** або і (з) **конями** (*Юрковы пригоды*), було створено – **была створена** (*Интернетовы новинки* ч. 40/2010), (русиньского) музею – (русиньского) **музея** (позванка МРК на выставку).

Адъєктивы і препозиції (придавнікы і присловнікы)

освітнього сістему – **освітнѣго**, бо **освітній** (*Интернетовы новинки* ч. 45/2010), **найбівший** і **найвекший**, **мягкий** – **мягшый** (не мягшый), **вогкий** – **вогкішый**, **найвогкішый** (не вогшый), **зеленый** – **зеленішый** (не зеленшый), шаріський, спіський, комлоський (таке спрощіння є в українськїм правописі) – **шарішский, спішский, комлошский**...

Ту але стоять за діскузію припады **французський** і **пращський**, респ. збіг согласных **-зс-** і **-жс-**, главно при акцептації правила о правописі суфікса **-ьск-**, респ. в тых припадах **-зк-**, што є характерным знаком про русиньскы діалекты і спи-

совный язык. І в тих споїнях ся нам потвердило, же то був добрый крок, хоць многы протестовали проти тому правилу, главно тоты, котры были звикнуты на український правопис, де, як знаєме, є суфікс **-ськ-**. Хочеме підкреслити, же і в тих словах ся дотримує высловность, также треба єй дотримовати і в правописі, то значить, писати суфікс **-ьск-** (нашли сьме много хыб несправного написаня главно адъєктивів, утворених од міст і сел, напр.: габурскы (традиції), (навщіва з) Французка – *InfoРусин* 1 – 2/2008), зато бы може было хосенным зробити выняток, і в писаній подобі завести спрощованя і писати: **празький, узький (і ужаньський) французький, луксембурзький** (так то є зафіксоване і в словнику *Русиньска лексіка*). Аргументом за прията такого правила є і алтернація **г – ж – з**, котра в русиньскім языку ся реалізує: нога – **ножка** – на нозі, теліга – **теліжка** – на телізі (Прага – Пражан – **празький**).

Не забывайме хосновати стары адъєктивны формы, котры можуть в речіню выступляти і як предікативны присловники паралельно з новшыма: **повинен – повинный, жаден – жадный, годен – може, винен – винный**.⁶

Присловники (препозиції) **вещей, радшей** (вплив шарішского діалекту – *vecej, radšej*). Ту сі можеме помочі аналогів подібных тіпів присловників, в котрых єднозначно высловлюєме без кінцевого консонанта -й, напр.: **дале – найдале, ліпше – найліпше**, также рекомендуєме писати і **веще – найвеще, радше – найрадше**.

Односно ступнєваля присловників, часто поужывателі списовного русиньского языка неправильно вжывають форму компаративу і суперлативу од присловника **барз** – **барже**. В словнику *Русиньска лексіка* (с. 16), подля мене, не суть справно зафіксованы три форми основного ступня – **барз, барзі і барзкы**. Подля нас, лексема **барзі** є другим ступнєм порівняня

6 Позерай: ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Сучасный русиньский списовный язык*. Пряшів: ПУ - ІРЯК, 2009, с. 96.

– компаративом, причім є і друга форма компаративу того присловника – а то **барже**, котра є характерна передовшыткым про западну групу русиньскых діалектів, то значить тоту, котра не была взята за основу кодифікації. Наперек тому бы сьме рекомендовали хосновати обидві форми компаративу, што, самособов, може быти предметом діскузій языковых комісій (о припадах, котры бы могли быти евентуално предметом діскузій, будеме писати дале).

Далшы припады порушования нормы у присловників:

цїлый, але **цалком** (дагде в друкованых текстах ся обявлює **цїлком**), **николи**, але **нігда** (не нигда), **ненавідіти** – (з) **ненавісти** (не з ненавісти), **водни** (не през день), **водну і дну**, **днука** (не бояти ся хосновати вшыткы формы), **доты і дотогды** (не дотля) – часовый одрізок, **поты** (не потады) – означіня довжки, **студено і зима** (не зимно), **проти, против і протів** (не протів), **дополудне, пополудне** (не дополудня, пополудню).

В. Порушования нормы на уровни лексікалній і словотворїня

1. Хыбы під впливом других выходославянських языків (російского і українського):

восток – **выход** (выходославянськы языкы, не восточнославянськы языкы...), заход, на заходї – **запад, на западї** (западо-словацькый край, сонце заходить на западї, не на заходї), перевод – **переклад**, председателька (то є старе слово, архаїчне, може бы го было добрі дати до словника), но фреквентоване в сучасности є – **председнічка, председкыня** (*InfoРусин* 21 – 22/2010), з навчанём – **з научанём, з вучованём**, навчальный рік – **школьський рік** (*InfoРусин* 16/2008), головны – **главны**, повноголося ся захоvalo в припадї **голова**, але є тыж цсл. слово *глава*, нич – **ніч** (не ніч), канїкулы – **вакації** (*Интернетовы новинкы* ч. 40/2010), на екранї – **на телевізній образовці, в**

телевізії (*Народны новинки* ч. 39/2010), передусім – **передовшыткым** і **передушыткым**, подяка – **вдяка**, **подякованя**, всесторонній (**од сторона**, **сторінка**) – **вшестранный**, **всебічний**, об'єдновати – **споёвати**, **з'єдночовати**, завершеного віда – **завершеного виду**, бунт – **повстаня**, підтримка – **підпора** (хочь і русинський язык знає слово як *тримати*, так і *підпоровати*, но традиція, може і під впливом западного языкового ареалу є в преферованю **підпора**, **підпоровати**). Односно лексем, одводжених од слова **тримати**, мож увести приклад лексичного споїня **притримовати ся контексту** (*pridržiavat' sa kontextu*), дзвониця, породниця, танечниця, пшениця – **дзвоніця**, **породніця**, **танечніця**, **пшеніця** (суфікс **-іця**), **свиня**, **свинський**, але **свинство** (не **свиньство**), так як і **панство**, **людство**, **міщанство**, **козацтво**, **пияцтво** (словотворный суфікс **-ство/-цтво**, котрый є в русинськім языку значно продуктивный), але **обыватель** – **обывательство**, **учитель** – **учительство**, **коваль** – **ковальство**...

Г) Порушования нормы під впливом словацького языка і западного языкового ареалу

гріско – **гріще**, але баба – **бабиско** – **бабище**, хлоп – **хлописко** – **хлопище**, чудака – **чудачиско** (суфікс **-иско**, **-ище**, не **бабіще**, **хлопчіще**, **чудачіско**), пиварень – **пиварня** (як і **колкарня**, **винарня**, **цукрарня**...), **вещ**, **вещі** – **річ**, **річі**, **Чабинчанов** – **Чабинчан** і **Чабинчанів**, **председкіня** – **председкыня**, **председнічка** (*ИнфоРусин*, 1. 6. 2010), **залайнены** – **змащены** од **коровянок** (**лайно** – **коровянка**), **бавкы** і **грачкы** (з **грачкы** до **плачкы**), **Каменка** – **Камюнка**, **Варехівці** – **Варіхівці** (од **варіха**, *Юрковы пригоды*), **шалка** – **горня**, **горнятко**, **фінджа** (*Юрковы пригоды*), **взтяг** – **одношіня**, **дептанный** – **топтанный**, **розправка** – **приповідка**, **піснічка** – **співанка**, **вогляды** – **спросины**, **кар** – **комашні**, **предсі** – **преці**, **прецік** і **прецінь** (*На-*

родны новинкы 44 – 45/2010), смер, смерованя – **напрям, прямованя**, гнутя (*hnutie*) – **рух**, скушати – **пробовати**, наспамять – **напамять, напамнять**, квапка – **капка**.

Ту ся жадать підкреслити поужываня лексем **ні** і **ніт**, котре, думаме собі, бы было добрі переоцінитити. Видить ся мі, же они ся не поужывають в відповіднім семантичнім контексті. На заперечіня (негацію) бы сьме мали поужывати лексему **ні**, што одповідать словацькому – *nie*. Часто ся в тім контексті поужывать лексема **ніт**, чому одповідать словацьке – *nie je, niet ho*, напр.: **Ту ніт никого. Ніт го ту.** (*Tu nikto nie je. Niet ho tu.*) Но в речіню типу: **Ні, не хочеме ся з тым стотожнити.** (*Nie, nechceme sa s tým stotožniť.*), думаме собі, мало бы ся хосновати **ні**, а не **ніт**, як то роблять дакотры поужывателі языка.

Хыбы ся роблять і при писаню скороченой подобы споїнь типу: **што єсь** – штось, **де єсь** – десь. Ту треба писати через тире – **што-сь, де-сь**, бо **штось**, напанане доведна, значіть дашто інакше (што-сь – *čo si*, штось – *niečo*), таксамо **де-сь?** (*kde si?*), але **десь** (дагде – *niekde*).

Д) Порушованя нормы під впливом русиньскых діалектів (тоты хыбы сьме зазначіли лем в красній літературі, респ. в творах тых авторів, язык котрых не був належно поправлений, также хыбы як такы не мають общу фреквентованость):

підскіна – **підстїна** (*Нагода або судьба*), (жовта) глинька – **глинка** (од глина, *Нагода або судьба*), зясь – **зась** (*Юрковы пригоды*), выголошыє – **выголошує** (*Зеркаліня*), ші – **іщі** (*Нагода або судьба*), мід – **мед, медовый**, помогати хлопім – **помагати хлопам** (*Нагода або судьба*), засняла ся – **засміяла ся**, тівкый світ – **тілько, тілкий світ** (*Нагода або судьба*), махнув зверьх себе – **махнув поверьх себе** (*Нагода або судьба*), вонкы – **вонка** (*Нагода або судьба*), пробувати – **пробовати** (суфікс **-ова-**, не **-ува-**), (на) поли – **на полю**, кишеня – **кеше-**

ня, можність – **можность**, прося (тя) – **прошу** (тя), у Лабірці – у **Лабірцю**, (вернув ся з) полювання – (з) **полёваня**, (до) очій – (до) **оч** або **очей**, цестієме – **цестуєме**, путуєме, коштіє – **коштує**.

Односно поужывання правильных форм лексем мож поужывателїв языка упозорнити на двоякы формы (обидві суть справны і зафіксованы у словнику *Русиньска лексіка*) слов типу: **проявляти ся і проявлёвати ся, вывожати і вывожувати, выдрыляти – выдрыляти і выдрылёвати, выголошати і выголошовати, выгрызати і выгрызовати, выгрїбати і выгрїбовати, выслободжати і выслободжовати, забавляти і забавлёвати, выліпшати і выліпшовати, выпущати – выпущувати, вычіщати і вычіщовати, вытрясати і вытрясовати**. Але **вымітати – вымітовати**: ту треба мати на памяти, же не іде о сіномімы, але лексеми з розлічным значінём, напр.: **вымітати** комины, **вымітати** пец, але **вымітовати** лопту догори, **вымітовати** смітя до коша...), **наступляти і наступлёвати, поступати і поступовати...**

Розобрали сьме дакотры порушования списовой нормы, котры выходять з причін, уведжених в пунктах 1 і 2.

Третій пункт – неохота акцептовати норму, респ. управу нормы по десятих роках фунгованя языка. Ту можеме конштатовати лем предпкладаны аргументы тых, котры дану норму не суть охотны акцептовати. Передовшыткым ся їднать о приятя і поужываня графемы **ѣ** і росшырїня функції графемы **ї**. О тій проблематіці ся уж говорило на інших семінарях і конференціях,⁷ не будеме ся коло нёй шпецiально приставлёвати, але попрубуєме посунути ся в розвитку языка і дотримо-

7 Позерай: ЗОЗУЛЯК, Александер: Акцептація нормативности в русиньській публіцистіці в Словакії. In PLIŠKOVÁ, Anna (zost.): *Jazyková kultura a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov: PU - ÚRNŠ, 2007, с. 122-132.

ваню списовної норми дакус допереду а діскузії навколо тых двох графем і їх поужываня в конкретных припадах можуть быти (кідь то буде потребне) предметом засідань языковой комісії.

К пункту 4 – припады, котры бы могли быти предметом діскузій на языковых комісіях:

пражскый, луксембургскый, ужскый (ужаньскый), або **празькый, луксембурзькый, узькый (ужаньскый);**

подія – є у словнику, но може часом переважить перевзятє зо словацького языка – *удалость*;

річ (вєц) – у словнику *Русиньска лексіка* маме зафіксовану лем лексему **вєц**;

подмінити, подмінка (словакізм, котрый є зафіксований у словнику), або **условіє** (не є у словнику), але є **условный способ** (*podmieňovací spôsob*);

кошык, ці кошик, кошичок, кошича, кошикарьство...;

дорогий – **дорогшый**, або дорожшый;

Ладомирова, ці **Ладомірова** (*InfoРусин*, 1 – 2/2008), кідь маєме слово **мір, мірний**;

наспак, або навспак;

ярь – **ярній**, або ярный, кідь береме до увагы осінь – осінній, літо – літній, але маме **зима – зимный** (і **зимушній**);

втечеш, або втікнеш;

стражыти – стражыть, або стражить;

страшыти – страшыть, або страшить.

Односно языковых комісій: По схвалінню Академічним сєнатом ПУ і по підписаню ректором Штатуту Інштїтуту русиньского языка і културы ПУ в першій половинї року 2010, інштїтут як високошкольска інштїтуція офіціално здобыв компетенцію занимати ся розвитком русиньского списовного языка, створити і скликовати языкову комісію. Не є то цілком

проста річ, главно з часовых, але і фінанчних причін, но днесь маме можности комунікації через інтернет, докінця можеме вести і інтернетовы діскузії, также вірю, же і така форма „засіданя“ языковых комісій буде вгодна про заінтересованых, бо она шпорує нелем час людей, але і фінанції (уквартелёваня, драга, страва, дієты...).

Наконець бы ся жадало сконштатовати, же множество публікацій, котры вышли за послідні роки, не одповідать приятим штандартам кодифікованой подобы русиньского языка, зато бы може было треба рядити ся правилом менше даколи значіть веце. Думам на менше чісло публікованых титулів, але в ліпшій якости, бо такый став нас приводить до значного языкового хаосу, котрый не є на хосен ани розвиваючому ся русиньскому языку, котрого платны нормы таким способом спохыбнюєме, а в конечнім дослідку ани ёго поужывателям.

ЛІТЕРАТУРА

PLÍŠKOVÁ, Anna (zost.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov: PU – ÚRNŠ, 2007.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньський язык про 1. – 4. класу середніх школ із навчальним русиньським языком і з навчанєм русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинки, 2007.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна, КОПОРОВА, Кветослава: *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинки, 2007.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005.

ЯБУР, Василь: *Русиньський язык (Выбраты капітолы).* Пряшів: Методічно-педагогічний центр, 2004.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Сучасний русинський списовний
язык*. Пряшів: ПУ – ІРЯК, 2009.

PhDr. Kvetoslava Koporová
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU
Nám. Legionárov 3
080 01 Prešov
kkoporov@gmail.com

РУСИНСКИЙ ЯЗЫК НА СЛОВАКІЇ 1995 – 2010: ТЕНДЕНЦІЇ ЗБЛИЖОВАННЯ ВАРІАНТІВ

Анна ПЛІШКОВА

Абстракт

Русинський язык є одним з наймолодших славянських языків, котрый окреме по році 1989 реєструє динамічний розвой, спр-ваджаний многыма діскузіями на локальних і інтеррегіоналній уровни. Выходячі з романшского моделу будованя списовного языка, їх выслідком є договорений принцип будованя наперед локальних варіантів русинського списовного языка, котры в будучности бы ся могли стати оснований проєкту уніфікованого правопису. Першый з таких проєктів був предложеный на діскузію в році 2007. В рефераті на базі предложеного проєкту уніфікованого правопису аналізуєме выбраты языковы проблемы фонологічного характеру, котрых конштруктивне рішення бы могло помочі процесу зближованя сучасных списовных варіантів русинського языка.

Ключовы слова

Русины, русинський язык, уніфікований правопис, сполочна норма

Русинська громада в Словацькій републіці 27. януара 2010 собі припомнянула скромный, але в новодобій історії Русинів о то визначніший юбілей – 15 років од кодифікації свого материнського языка. Не є то довгий історічний період з погляду ниякого живого організму, не то списовного языка, зато на ёго сучасный став ся можеме позерати лем як на факт корешпондуючий з ёго раннім віком. З другого боку, тот час був єдным з домінантных факторів, який в основі визначів ёго характер і накреслив потенціалну перспективу далшо-

го розвоя. Час назначів але і то, до якої міри є тот живый організм зрілий стати ся основным інштрументом комунікації в окремых сферах¹ народностного живота Русинів, як і то, до якої міри суть Руси́ны зрілим народом акцептовати факт екзистенції свого списовного языка.²

Вирішїня вопросу літературного языка Русинів у процесі возроджованя русиньской ідентічности в посткомуністичных країнах Европы по році 1989 занимало од самого зачатку найвызначніше місце. З ним ся од того часу інтензивно і сістематічно пасують Руси́ны у вшыткых країнах карпатського ареалу, де жыють – в Польщі, на Словакії, на Україні а уж і в Мадярьску.

Вирішїня проблему літературного языка Русинів найвще собі выжадовала практика выдаваня періодичной преси, книжок і інших публікацій, заведжіня русиньского языка до школ, електронічных медій, ёго вжываня в церьквах і под. Кодіфікачны роботы в розлічных країнах спочатку

1 О сферах вжываня русиньского языка на Словакії позерай: PLISHKOVA, Anna: *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians. East European Monographs*. New York: Columbia University Press, 2009; ПЛІШКОВА, Анна: III. Соціолінгвістичный аспект. Пряшівска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 317-390, доповнене виданя з дакотрыма змінами 2007, с. 318-392.

2 Поз. ПЛІШКОВА, Анна: К дакотрым проблемам кодифікації і акцептації русиньского языка на Словеньску. In GLOSIKOVÁ, Oľga (ed.): *Sociokultúrna realita a príroda. Zborník recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou (tretí ročník)*. Prešov: Technická univerzita v Košiciach, 2008, с. 226-238; ЗОЗУЛЯК, Александер: Акцептація нормативности в русиньській публіцистіці в Словакії. In ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русинський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, Інститут русиньского языка і культури Пряшівської універзити в Пряшові, 2008, с. 103-112; КОПОРОВА, Кветослава: Язык професіонального русиньского театру. In ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русинський язык меджі двома конгресами*, с. 113-121; КОПОРОВА, Кветослава: Проблемы акцентології з погляду нормативности і практики. In PLIŠKOVÁ, Anna: *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007, с. 159-168; БЛЫХОВА, Алена: Нормативность і чуждоязычны впливы. In PLIŠKOVÁ, Anna: *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*, с. 111-121.

были ізолованыма творчіма skutkami індивідуальных авторів, выслідком чого був vznik розлічных норм – в залежности од авторів, едіторів, редакторів. Внести порядок до языкового хаосу было цілём 1. Міджінародного конгресу русиньского языка (Бардеёвскы Купелі, 1992),³ на якім ся діскутовало о теоретічных проблемах языковой сістемы тзв. *малых* народів і о практічных способах координатії кодифікачных робот. Рішінём конгресу было прияти тзв. *романишский*⁴ модел творїня списовного языка, подля котрого ся мали розвивати штири русиньскы нормы: в тім часі уж 70 років екзистуюча русиньска норма в бывшій Югославії, сучасній Сербії, і новы на Словакії, в Польщі, на Україні а подля потреби і в Мадыарську.⁵ Тоты нормы перспектївно і подля можностей в далшій етапі ся мали зближувати, жебы вытворити основу про „пять“ – сполочну про вшиткы регіоны русиньску літературну норму.

Хоць діскузії о єдиній правописній русиньській нормі ся зачали іщі в самых зачатках возродного процесу, т. є. в роках 1991 – 1992, по резолюції приятій на першій языковій конгресі ся перерушыли і вшитка енергія ся концентровала на приправу окремых регіональных варіантів. Аж по веце як 12 роках тот

3 О 1. Міджінароднім конгресі русиньского языка поз. MAGOCSI, Paul Robert - FIS-HMAN, Joshua: *Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language*. In *International Journal of the Sociology of Language*, 104, Berlin a New York, 1992, с. 119-125.

4 Ретороманшский язык, респ. язык швейцарських Романшів (*Romansch, Rumantsch*), котрым бісідую нецілых 0,6 % жителів Швейцарії, т. є. приблизно 35 000 людей на юговыході країны, творить шість списовных мікроязыків (сурселський, сутселський, сурміранський, вышнє- і нижнєгадіньський, мінстерський). На їх базі в році 1982 возникнув єден сполочный списовный язык - *rumantsch grischun*, котрый од року 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецьким, італіанським і французьким. Русиньський язык ся зачав будувати аналогічно на основі говорowych варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины (окрем Югославії - на Словакії, в Польщі і на Україні), а на їх основі поступно бы мала возникнуть сполочна норма русиньского языка.

5 О проблемах окремых варіантів русиньского языка поз. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, 2004, доповнене видання з даякыма змінами 2007.

самый вопрос є настолений знова. До живота го навернули практичны потреби – в подобі сполочных русиньских научных і іншого характеру проєктів, де ся выжадує мати єдину русиньску правописну норму, яка бы, окрем іншого, презентувала Русинів як єден цілок.⁶

Проблем єдиной правописной русиньской нормы був у послїдніх роках централнов темов трѣх акцій, організованих у трѣх країнах. 5. – 6. юла 2005 в Празі Общество Русинів у Чеській републіці і Дослїдний центр карпатістики при Видавательстві В. Падяка в Ужгороді зорганізували конференцію під назвов *Русины у новій Европі: Єдина Европа – єдине русиньске писмо*. Тот самый ужгородський центр 13. – 14. юла 2005 в Ужгороді зорганізував робоче засідання на дану тему, мотивоване мінімално двома планованима проєктами: а) понуков од французького видавательства выдати французько-русиньський словник,⁷ б) приправов русиньскоязычной верзїї *Енциклопедії історії і культури Русинів*,⁸ де з практичних причін ся жадало вжити уніфікований правопис. Третім і заты найважнішим форумом на тоту тему був 3. Міджінародный конгрес русиньского языка в Кракові (13. – 16. септембра 2007), на яким вопросу сполочной нормы був присвячений окремый блок выступів і дискузія.⁹ В рамках нѣго прозвучали конкретны пропозиції на зближованя графемікы і орфографії,¹⁰ як і на зближованя у фонологічній а счаси і морфологічній і

6 Поз. ПЛІШКОВА, Анна [А. П.]: Обновили ся дискузії о єдинім правописі. In *Народны новинки*, XV, 25-28, 2005, с. 3.

7 Видавательство *Yoran Embanner, S.A.R.L.*, з міста Фунан (Fouenant).

8 MAGOCSI, Paul Robert, POP, Ivan: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto - Buffalo - London: University of Toronto Press, 2002; оправане і росшырене виданя 2005.

9 ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньський язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів - Інштїтут русиньского языка і культури Пряшівской універзїты в Пряшові, 2008, с. 177-232.

10 ЯБУР, Василь: Зближованя графікы і орфографії єднотливых варіантів русиньского языка. In ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньський язык меджі двома конгресами*, с. 178-187.

лексичній уровни языка.¹¹ Были то конштруктивны пропозиції окреме про видавателів русинськоязычной літературы, котры, апропо, і самы чують потребу ініціювати дискузії о уніфікованім русиньскім правописі і активно до них вступати,¹² бо каждоденна робота їх к тому прямо вызывають. Часто мусять конштруктивно рішати орфографічны проблемы, главно кідь іде о неустояны воды правописных норм, чого русиньскый язык скоро у вшыткых русиньскых варіантах є найліпшым прикладом. Найочівісніше є то на теріторії бывшой Підкарпатьской Руси як на найроссяглішій русиньскій етнолінгвістичній теріторії, што выпливать як з бівших діалектних диференціацій, так з якоїсь „конкуренції“ міджі сімпатізантами выходных – марамороських, централных і западных – ужських діалектів. Єдным з основных проблемів дестабілізації локальной нормы, очівісно, є тыж абсенція професіональных філологів-русиністів. Може і з той причіны на Підкарпатю од року 1992 vznikли уж мінімално три правописны нормы,¹³ яких акцептація містныма ужывателями, видить ся, не є достаточна. Зато окремы видавателі свої видання часто презентують подля властных норм. Но з цілём їх шыршого выужытя в русиньскій громаді і престижности, дакотры зачінають самы інтензівно робити над уніфікаціов. З оглядом на цілорусиньскый аспект і

11 ПЛІШКОВА, Анна: Гляданы консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки „Народ нивыдык“. In ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньскый язык меджі двома контресеми*, с. 219-232.

12 Спід пера видавателя В. Падыка з Ужгороду сьме недавно читали, окрем інших, интересну аналігічну статью: Закарпатя (Підкарпатьска Русь): проблемы і шпецфічности фунгованя русиньского літературного языка в контексті національного возроджіня. In *Русин*, XVII, 2, 2007, с. 15-17.

13 КЕРЧА, Игорь, СОЧКА-БОРЖАВИН, Василь: *Русиньскый язык: очерк комплексної практичної граматики*. Ужгород, 1992; КЕРЧА, Игорь, ПОПОВИЧ, Степан: *Материньскый язык: писемниця русиньского языка*. Мукачово, 1999; АЛМАШІЙ, Михайло, ПОП, Дмитрій, о. Дмитрій (Сидор): *Русиньско-українсько-руський словарь*. Ужгород, 2001; СИДОР, Дмитрій: *Грамматика русиньского языка из Євангелієм од Матфея для русинів Украйины, центральної Европы и Америки./Grammar of the Rusyn Language for the Rusyns of Ukraine, Central Europe and Amerika*. Ужгород, 1996 - 2005.

з тенденцій зближення русинських варіантів були од самого початку будовані правила правопису варіанту русинського языка на Словакії, бо їх автори суть пересвідчені о тім, же на зближення Русинів як етніка розметаного в окремих країнах карпатського ареалу найпригодніший є писомный прояв.¹⁴ З тих причін одказы на цілорусинський аспект заховали тыж в новых правилах правопису.¹⁵

За назорный приклад і за єдну з перших проб уніфікованого русинського правопису по році 1989 мож розуміти переклад англійського тексту книжки історіка Павла Роберта Магочія *The People from Nowhere: an illustrated history of Carpatho-Rusyns*¹⁶ до русинського языка.¹⁷ Предметом нашого реферату ся став язык рукописного варіанту тексту той книжки, перед выданєм якого нас сам автор попросив высловити ся к дакотрым выбранным языковым проблемам. Потішыло нас, же выдаватель наконець часть з них акцептовав. Были то в першім ряді дакотры фонологічны і морфологічны явы, котры суть живы у вшыткых сучасных варіантах русинського языка і на котрых, подля нас, бы ся мож было догоднути ай у сполочнім варіанті: напр. вживаня фонемы **Ы** в розлічных позиціях (*ушыткых, котрых...*), парадігма адъєктивів у залежности од твердой або мягкой основы (*красный, син'ий...*),

14 ЯБУР В., ПЛІШКОВА, А.: Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005, с. 5.

15 Напр. правопис суфікса *-ець* а не *-ец*, *-иця* а не *-ица*, бо з погляду регіонального, т. з. русинських діалектів на Словакії, ту проходить дость ясно процес диспалаталізації **ц'**; інфінітивне закінчіння **-ти** не **-ті**, суфікс **-чи-** а не **-цк-** в адъєктивах і адвербіях: *демократічний, практично*. Поз. ЯБУР В., ПЛІШКОВА, А.: Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка, с. 23, 24.

16 MAGOCSI, Paul Robert: *The People from Nowhere: an illustrated history of Carpatho-Rusyns*. Uzhhorod: V. Padiak Publishers, 2006.

17 МАГОЧІЙ, Павло Роберт: *Народ нивідкы: ілюстрована історія карпаторусинів*. [По русинськы текст потовмачив Валерій Падяк]. Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2007.

рефлексы за псл. групу ***dj** (*саджа, меджа...*), яв контракції (*добре, красне...*), вживання слов з епентетичным „л“ (*давлю, сыплеш...*), вживання рефлекса **І** на місці етимологічного **Ė** (*ган'іня, знач'іня...*) і др. За самостатну капітолу поважаємо проблематику вживання спорной уніфікованої графемы **Ô** (*мôг, притокôв, карпаторусинôв...*) на місці рефлекса за етимологічне **О** в новім запертім складі,¹⁸ што бы собі але выжадовало самостатну статю.

З оглядом на лімітований час і простор про даний реферат, приставиме ся лем коло дакотрых выбраних фонологічных проблемів, конштруктивна діскузія о яких, главно міджі членами локальных і інтеррегіональной языковой комісії, бы помогла зачати реалный процес зближованя сучасных кодифікованих варіантів русинського языка.

К дакотрым проблемам фонологічної ровины.

В многих лінгвістичных роботах о русиньскім языку як ёго найхарактерістичніша фонема ся уводить фонема **Ы**. Она функціонує у вшитких карпатських русиньских діалектах, т. є. і у вшитких дотеперь кодифікованих варіантах русиньского языка, з вынятком войводиньского. Но ей вживання в розлічних текстах і в розлічних авторів ся часом вымыкать послідовности.

Недослідно, а часто і распорно, ся вживать главно підкарпатськыма авторами, што ся одзеркалило і в текстї споминаного перекладу, де є часто і з архаічных позіцій вытіснёвана, очівісно, під впливом українського языка, напр. в словах по твердых согласных: *тогди, котрі* (але *котрых*), *ушыткі* (але *ушиткых*), *машина, перші* (але *першых*), *пооткриваньи, би, многі* (але *многых*), *женатима* і ін.

Якраз правопис вокалу **Ы** був єдным з першых і основных

18 СИДОР, Димитрій: *Граматыка русинського языка из Євангелієм од Матфея для русинôв Украйины, центральної Європы и Америки./Grammar of the Rusyn Language for the Rusyns of Ukraine, Central Europe and Amerika*. Ужгород, 1996 - 2005.

проблемів, на які ся мусило мерьковати, рихтуючі і перший приклад уніфікованого правопису.

Поки іде о теоретичне розв'язання проблему, є дакілько работ, в котрых ся высвітлює функціонування фонемы Ї в карпаторусинських діалектах, а то старших, але уж і сучасних авторів, котры виходять із работ старших авторів (Брох, Панькевич, Геровский, Латта, Ябур, Ванько і ін.).¹⁹ Подля них, про карпаторусинськы діалекты є характерне захованя вокалу Ї в тых же позиціях, як ай в старославянськім і в давнєруськім языку, а окрем того, ай по согласных **Ж, Ш** (порів. Латта, 1979 – 1981, с. 94). То значить писаня Ї по тых согласных, як ай по інших уведжених у прикладах твердых согласных, має давну традицію, яка ся заховала аж доднесь. Зато собі думаєме, же было бы треба ї решпектовати ай в сучасних варіантах русинського списовного языка. Вокал Ї походить з розлічных праславянських гласных а в сучасних карпаторусинських діалектах ся находити тыж в розлічных позиціях, але є ясне, же Ї в сучаснім языку виходных Славян є продовжователєм праславянської графемы *Y* (латин.), т. є. кірілічного Ї, по заднєпіднебных согласных (веларных) **Г, К, Х і Ѓ**, напр.: *гынути, кышкы, хыжа, гыргати...* Окрем того, в карпаторусинських діалектах Ї выступать як рефлекс за псл. **Ъ, Ъ**: *добрый, великий...*, але і як рефлекс гласной **І** по **Ш, Ж**: *шыти, жыти, пожычити, шырокий...* Таксамо в описах фонологічних систем карпатських діалектів їх авторы конштатують, же согласны **Ш, Ж** (а часточно ай **Ч**) в русинських діалектах суть твердшы, як напр. в українськім языку, і зато в переважній части тых діалектів (т. з. ай у бережськім – у западній части, ай в ужськім, у виходоземплінськім, западоземплінськім, шарішськім, спіш-

19 Бібліографію к діалектам карпатських Русинів і к русинському языку поз. в *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 427-462, доповнене видання з даякыма змінами 2007, с. 429-469.

скім діалекті, з персягом аж до лемкіської області в Польщі; порів. Геровский, 1995, с. 17-38) по них наслідуює вокал Ї високого підняття на граніці середнього і заднього ряду (порів. тыж Латта, 1979 – 1981, с. 67). В українському языку міра депалаталізації Ш, Ж є нижша, по них ту наслідуює високий передній **И**: *життя, широкий, чистий...* (порів. Ваїко, 2000, с. 43). Але, як конштатує Юрай Ванько, „*ніякий інший славяньскый язык не має таку міру депалаталізації согласных Ж, Ш, як русиньскы діалекты*“ (порів. тыж Латта, 1979 – 1981, с. 70; Ябур, Плішкова, 2004, с. 145-209; Ябур, 1994, с. 6).

На основі повідженого бы сьме рекомендовали як по **Г, К, Х, І**, так і по **Ж, Ш** ай в сполочній нормі русиньского языка – на розділ од українського – писати **И** в згоді зо старов традицій.

Може на 90 % ся той традиції притримують і польскы Русины, і хочь рефлексация **И**, главно на морфологічній уровни, у них тыж не є дослідна, наперек тому же знаме, же процес депалаталізації дакотрых консонантів у них є омого виразніший, як в інших русиньскых діалектних областях. Зато распорна ся нам видить парадігма **адьєктивів мужского роду твердой группы** (подобно нумералій, прономін і партіціпій, якы ся склонюють подля твердых взорів), де в **номінативі і акузативі сингулару** є норматівне закінчіня **И** або **І**, напр.: *цїлий, красний, девятий*; але *тихий, польскій...*, але **номінатів плуралу** і остатні пады в плуралі мають в закінчіню уж **Ы**, напр. *цїлы – цїлых, красны – красных, девяты – девятых, тихы – тихых, польскы – польских...*). Вживаня в сучасности **И** по уведжених твердых консонантах у польскых Лемків є очівісно явом помірно новым. Датує ся лем од повойнового впливу українського языка на язык містных Русинів, зато же вшыткы довоиновы лемківскы публікації дослідно в уведжених прикладах дотримовали правопис із **Ы**. Якбы польскы

Лемкы ся к довойновій писомній традиції вернули, тым бы помогли процесу зближованя варіантів сучасного русиньского языка.

Парадігма окремых частей речі часом ся нам віділа проблематічна ай в аналізованім прикладі уніфікованой нормы. З практичного боку жадало бы ся дослідніше розлишовати парадігму в залежности од **закінчіня основ** слов – на твердый або мягкий консонант. На основі того бы было треба писати слова з основов на **тверды** согласны в номінативі плуралу – з флексіов **-ы**: *карпатьскы, інакшы, вишиткы, котры, майвыразны, восточны, научны, гуцульскы...*, а слова з основов на **мягкий** согласный – з флексіов **-’ї**: *син’а – син’ї, трет’а – трет’ї, сес’а – сес’ї...* А такий же принцип дотримувати і в других родах: *восточный, але син’ий, мале, але син’е...* Думаеме сі, же такий принцип бы був ай з логічного боку про бівшу часть Русинів простіший.

Подобно мож бы было з’єднотити парадігму ад’єктивів, нумералій і прономін женьского роду як самостатно, так в споїню зо субстантивами женьского (але і інших родів), яка бы была тотожна про єднотне і про множне чісло: **Н. сінг.**: *добра, єдна/перша, тота*; **Н. пл.**: *добры, єдны/першы, тоты*; **Г. сінг.**: *доброй, єдної/першой, той*; **Г. пл.**: *добрых, єдних/перших, тых...*

Шпеціфіком ту, очівісно, зістануть уніфікованы закінчіня ад’єктивів, нумералій і прономін в інструменталії сінгулару женьского роду в лемківскім языку, де є норматівне закінчіня **-ом** (*там добром єдном женом...*) як наслідок впливу польского языка.

З далших **фонологічних** проблемів бы сьме хотіли спомянути проблематику вживаня слов з інтервокалічним „j“ і без нёго. Іде о проблем **контракції** (стягнутя) старославянської (староруської) флексії (респ. суфікса) з тым несамоостатным

консонантом -і- (j) в споїну -ѣје, -оје, -аје, -еје... до єдної довгой гласной, напр. *знаміна* (із *знатеньје*), *добры/-і* (із *dobrѣji*), *піше* (з *pišeje*) і под. Старославянський язык іще мав нестягнуты форми, а доднесь їх найвеце собі зо славянських языків заховав російський язык, найменше чеський язык (порів. Petr, 1984, с. 69-70).

В русиньскім языку контракції не підлягли напр. дакотры **вербалны форми** тіпу: *познають, волають, бояти ся/бою ся, стояти/стою...*, хоць в парадігмах дакотрых з них, напр. у словацькім варіанті русиньского языка, главно в 3. ос. сінг. під впливом словацького языка ся в бісіді вживають і форми контрагованы: *маш, познаш, граш...* За нормативны ся ту але поважають контрагованы і неконтрагованы форми **пронім** в генітиві, дативі і акузативі сінг.: *мого/моёго, твого/твоёго, свого/своёго...*

В інших частях речі нормативна є контрагована парадігма у **адьєктивів** женського (*нова, добра*) і середнього роду (*нове, добре*) в єднотнім і в множинім числі (*новы, добры*), у **субстантивів** середнього роду, де на місцю староруського суфікса -іје є помягшуюче передстоячий консонант -'а: *колос'а, пір'а, нас'ін'а...*, а подобно у **девербативних субстантивів** указуючих на повторёваня дії: *поган'ан'а, мачан'а, спр'аган'а* і под.

Подобно є то і в лемківскім варіанті языка.

З предложеного прикладу уніфікованого правопису, базуючим на підкарпатськім варіанті русиньского языка, видно, же у підкарпатськім варіанті є ситуація інакша. Ту в неконтрагованій подобі выступають в першім ряді **адьєктивы** (*доброје, географічноје, малоје...*), **субстантивы** (*знаменьје, столітіје...*) і **пронімы** (*даякоје, дакотроје, нашоје...*). І хоць розумиме, же в данім припаді іде о живый яв у дакотрых підкарпатських діалектах, з нашого погляду такы слова в текстї припоминають скоріше старшу книжну лексику, яка

бы могла мати своє місце в текстах іншого характеру, як в научних.

Мерьковати треба тыж на вживання рефлекса **І** на місці етимологічного **Ё** перед складом із редукованим **Ь** в суфіксі **-ін'а**, із старого споїня **консонант + j**, а то главно в **девербативних субстантивах** середнього роду в номінативі і в акузативі по довгих і куртых мягких согласных (*бал'ін'а, ган'ін'а, купл'ін'а...*) і шыплячих (*ваджін'а, значін'а, сушін'а...*). Рефлекс **І** в данім суфіксі є росшыренный на бівший части діалектної території пряшівської області. Вынятком є мала часть спішських діалектів, але з пересеягом до лемківської області, де є росшыренный по шыплячих рефлекс **Ы**, котрый у лемківскім варіанті ся поважає за нормативный (*ваджын'а, значын'а, сушын'а...*), і виходна область в басейні Цірохы з пересеягом до Підкарпатя, де в окремих селах тото **І** під акцентом дає зниженный варіант **і" – и"** (*народж'і"н'а, кош'и"н'а...*). Но в дакотрых далшых областях під впливом сусідніх мягких консонантів така зміна не настає, і в суфіксі ся висловлює ясне **І** (порів. Латта, 1979 – 1981, с. 140). На розділ, напр. од українського языка, де є суфікс **-ен'а**, а подобно є ай в словенськім языку (*-enie*). В сполочній нормі, подля нас, може бы было вгодніше преферовати росшыреніший суфікс **-ін'а**, т. є. з вокалом **І** в суфіксі.

З далшых фонологічних знаків мож ся приставити коло **правопису часослов 3. особы плулару із закінчінём на -ут, -јут**, респ. **-ут', -јут'**: *несут('), везут('), мыјут('), шыјут(')*, а то в тім змыслі, же бы было добрі і простіше, як бы і часослова даколишньої 3. класы, де в дакотрых діалектах ся місто звука **j** у флексії **-јут'** обявує в (*думаवут', співавут', читаवут', знавут'*), аналогічно ся писали в сполочній нормі з **-јут'** (*думајут', читајут', знајут'*). В русинських діалектах на Словакії форми часослов з **-вут'/-вут** суть скоріше периферныма, в

діалектах лемківських суть часослова лем на **-ут, -јут**. В тексті книжки попри часословах на **-вут**, напр. *мавут, стрічавут*, найдемо і часослова на **-јут**, напр. *жыјут*.

К правопису закінчення -т респ. -т' у часослов 3. ос. сінг. і пл. тепер. часу і часослов II. дієвідміны в 3. ос. сінг. Думаме, же про потенціалну сполочну норму буде треба ся лем догоднути. У Словакії в западній части русиньських діалектів (граніцїв, хоць не точнов, є ріка Лаборець) настала діспалаталізація т'>т (подобно і в лемківських), а у вихідній части, т. з. і в діалектах взятих за основу кодифікації, ся заховало **-т'** (*робит' – робл'ам', сидит' – сид'ам'...*). Із знамьх і уж споминаньх прічин не є яснє, котра діалектна область Підкарпатя є, респ. буде, поважована за основу кодифікації і на якій ей части функціонує **-т'**, а на якій **-т**, так же і о тім проблемі буде треба дискутовати. І хоць в предложенім тексті домінує тверде закінчення **-ут, -јут**, нашли сьме в нїм і часослова з м'яким закінчінєм, напр. *сут'*.

К правопису самогласной І. В підкарпатськім варіанті ся на місцю вокалу **І** часто вживать варіант **И**, а то ці у формі кон'юнкції або в рамках препозіцій (**и, из, ид**) – думаме, же там є то найчастіше і зато найвидніше; або на зачатку слов (**иншак, ищи, ити...**). Тій самогласній в наших правилах правопису (Ябур, Панько, 1994, с. 14-17; Ябур, Плішкова, 2005, с. 13-16) є присвячене дость місця. Окрем того, мы пересвідчены, же даколи менше є веце, і в тім аспекті бы было вгодніше приспособити ся бівшій части русиньської языковой теріторії і брати ей до увагы, де, подля нас, в даных прикладах екзістує чістый вокал **І**, котрый пишеме і высловлюєме в розлічньх позіціях, причім єдна з них є у функції **злучника** (кон'юнкції) і **часткы**. Подобно то є ай в іншых славянських языках, зато добрі бы было з того виходити. Мы того погляду, же треба собі цініти сполочны знакы з другыма славянськыма языками, а

шпещіфічны знакы русиньского языка дефіновати лем на уровни **фонем**, а не їх варіантів, значить **алофон**. Така є практіка у штандартных языках, бо без акцептованя того прінципу не мож бы было створити будь-якы орфографічны правила.

Далшый проблем видиме – у **вжываню рефлекса за псл. групу *dj**, який не дав еднаку рефлексацию на цілій русиньській діалектній території. Проблем не є у звязи з вжыванєм рефлекса за псл. групу ***tj**, бо на цілій території карпатських русиньських діалектів на тім місці є рефлекс **ч'**: *свіч(к)а, свічу, топчеш, хочеш...*

Гранічнов про рефлексы за псл. групу ***dj** і подля выскумів Латты (поз. Латта, 1979 – 1981, с. 80) є ріка Латориця. На выход од ній находиме на місцю псл. групи ***dj** рефлекс **ж** (*сажа, межа, сижу, чужина*), а на запад од ній є рефлекс **дж** (*саджа, меджа, сиджу, чуджина*). То значить, іщі і в части бережского діалекту, в ужскім, але і у верховинськім (на території Підкарпатя), а дале на запад у вшыткых русиньських діалектах пряшівской і лемківской области на місці псл. групи ***dj** є рефлекс **дж**. Є то вызначный розділ в історічній граматиці міджі українськыма і русиньськыма діалектами, котрый, думаме собі, мав бы ся акцептовати як в окремых сучасных варіантах русиньского языка, так роздумуючі о потенціалній уніфікованій нормі.

К правопису р' – р. Є правда, же в карпатських русиньських діалектах ся заховало палаталне **р'**: як у флексіях, главно особных назв (*писар', стол'ар', настыр'...*), так в середині слов (*вер'ба, кочер'га, сер'п*). Але, видить ся нам, же не мож го писати всягды, напр. помы іде о перевзяты слова, або і в домашніх, в яких стоить главно перед твердыма консонантами, де ёго палатална высловность бы была проблематічна, напр. *держава, перший, ярмарках, черты...* Окрем того, сігналізувало бы то і факт, же в русиньськім языку екзістує лем фонема **р'**, а не корелячна пара **р – р'**, што, самособов, не є правда.

К вживанню слов з епентетичним „л“. Епентетичне „л“ намісто псл. груп **лабіала** (ворговий консонант) + **j** на цілій території русинських діалектів, подля Латты (с. 82), витримало доднесь лем у двох називниках: *земл’а, грабл’і*. Покры іде о ёго функціонуваня у вербалних формах, частіше ся находить у виходных діалектах (в інфінітиві многократных часослов і в 1. ос. пл. тепер. ч. часослов 4. класы, а тыж внаслідку аналогії в 3. ос. пл., і в дакотрых часословах 3. класы во вшыткых особах (*нарабл’ати, притупл’ати; давл’у, сыпл’у; давл’ат’, сыпл’ут’; ламлеш, сыплеш*), а в западных діалектах під впливом словацькых діалектів суть группы **ворговий** + **j** (*л’убју, забавјам*), і хоць можеме найти области, де функціонують обидві форми – т. є. з „л“ і без „л“ – в залежности од вікової групи людей. В прашівській области послідовніше ся утримує в лабірському регіоні, переважно в части часослов.

Нове вставне „л“ – яке є омного пізнішого походжіня – в розлічных формах є росшырене нерівномірно. Напр. варіант *деревл’аний* Латта (с. 82-83) зареєстrowав лем в дакількох селах коло Бардеёва і Стропкова. Частіше находиме форму *кровл’ов* виходніше од рікы Лаборець, з вынятком басейна рікы Ублянкы і Дубровы, де на ёго місцю є консонант **-j-**: з *кровјов*, з *кырвјов*, з *брытовјов*. В діалектах взятых за основу кодифікації ся заховало **-л-** в парадігмі називників женъ. р.: *кровл’ов* – *кровли*, *брытовл’ов* – *брытовли*, *дратовл’ов* – *дратовли*, *цер’ковл’ов* – *цер’ковли*, але тыж нерівномірно, і під впливом словацького языка поступно є вытіснёване із бісіды. Но такы формы слов, як: *(зо) здравл’ом, деревл’аний* суть досправды днесь рідкостёв і мож їх чути уж лем у найстаршій генерації людей в пару засвідчених Латтом локалітах (с. 83). Зато не сьме пересвідчени, ці тото **нове** вставне „л“ є вгодне писати в таких словах, як „*славляне, славлянський*“, де нам звучить скоріше як чужій елемент.

В лемківській мові форми субстантивів з новим епентетичним „л“, подля нас, суть тыж рідкостёв, фреквентованіше, так як і в пряшівській області, є в часословах, де є омного старшого походжіня. Зато може скоріше ту є простор на ёго вживаня і в сучасній русинській орфографії.

З оглядом на становлений розсяг реферату, приставили сьме ся лем коло дакотрых, переважно фонологічних проблемів у предложенім проєкті цілорусиньской норми, які ся нам віділи найфреквентованішы в аналізованім текстї, але часто їх находиме і в іншого характеру текстах. Но їх конштруктивны рішїня бы не мусили внести великы проблемы до окремых русиньскых варіантів, скоріше наспак, помогли бы їх зблизыти – і в назначеных пунктах зьєднотити.

Наперек вшыткуму думаєме собі, же проєкт першой пробы на пути к створіню єдиной норми треба привітати, бо на основі нёго можеме ясно становити в чім ся окремы варіанти русиньского мовы сходять, в чім розсходять, а главно, в чім бы ся могли перспективно зблизыти або зьєднотити, кідь сучасны „проектанты“ мовы ся будуть при своїй мововій роботї обзєрати і до історії розвою мовы, яка може дати одповіді на многы вопросы, плануєчі ёго будучность.

ЛІТЕРАТУРА

CHOMJAK, Mirosława, FONTAŃSKI, Henryk: *Граматыка лемківского мовы. /Gramatyka języka łemkowskiego*. Warszawa: Rutenika, 2004.

ГЕРОВСКИЙ, Георгий: *Мова Подкарпатской Руси*. Москва, 1995.

ЛАТТА, Василь: *Студії. Наукові записки КСУТ*, № 8-9. Пряшів: КСУТ ЧССР, 1979 – 1981.

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мовы. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, доповнене видання з даякыма змінами 2007.

PETR, Jan: *Základy slavistiky*. Praha: SPN, 1984.

VAŇKO, Juraj: *The Language of Slovakia's Rusyns./Jazyk slovenských Rusínov*. New York: Columbia University Press, 2000.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: *Русинський язык в зеркалі нових правил правопису про основні і середні школи з навчанєм русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна: П. Літературний язык. Пряшівска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 145-209, доповнене видання з даякыма змінами 2007, с. 147-209.

ЯБУР, Василь: Дакотры знакы русинських діалектів Словеньска в порівнаню з руськыма і українськыма діалектами. In *Народны новинкы*, IV, 32-33, 1994, с. 5-6.

ЯБУР, Василь, ПАНЬКО, Юрій: *Правила русинського правопису*. Пряшів: Русинська оброда, 1994.

Doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU
Nám. legionárov 3
080 01 Prešov
pliskova@unipo.sk

К ПРОБЛЕМАТИЦІ АСПЕКТУАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ В РУСИНЬСЬКОМУ ЯЗЫКУ

Василь ЯБУР

Абстракт

В статті ся займаме аспектиальними категоріями, під якими розуміме морфологічно-лексикальні ці формально-структурні поступы, якими ся характеризує протікання часословного діяння при функціонуванню часослова в контексті, т. зн. ёго аспект. Думаеме сі, же ту належить окрема категорія виду і особитна категорія способів часословного діяння. Кідь бы сьме выходили з рекомендацій А. В. Ісаченка, і в русиньськым языку бы сьме могли вычленити мінімально єдинадцять способів часословного діяння.

Ключовы слова

Аспектиальны категорії, русиньський язык, вид часослова, способ часословного діяння

Під аспектиальними категоріями розуміме морфологічно-лексикальні ці (Лешко, 1979, с. 215) формально-структурні поступы, якими ся характеризує протікання часословного діяння при функціонуванню часослова в контексті, т. зн. ёго аспект. Думаеме сі, же ту належить окрема категорія виду і особитна категорія способів часословного діяння.

Вид часослова. Під видом часослова розуміме морфологічно-лексикальне некон'югачне средство часослова, котре є составнов частёв выразовой функції вшитых часословных форм (є цілочасословне). Своім характером ці своїм значінём стоїть десь на граніці міджі граматіков і лексіков, а зато ся часто характеризує як лексикально-граматічна або граматічно лексикальна категорія, а не як категорія чисто морфологічна

(граматична). Вид але не є синтаксичним средством, бо його синтаксичне вуживання є підряджене контексту і строїню (будові) речіння. Вид детермінує напр. розділи в ужитті часових форм, розділи в ужитті часословного роду (*genus verbi*), розділи в актуальнім або неактуальнім розумінні значіння часословного діянн і т. д.

Одношіня категорії виду ід категорії часу і в русиньскім языку (як в многих других славянських языках) ся проявлять в тім, же завершений вид і актуальний теперішній час ся взаємно вылучують, бо актуальний презенс є характерістичний лем про часослова незавершеного виду. Часослова завершеного виду не можуть выразати діянн протікаюче (реалізуюче ся) в теперішності (притомности), але лем факт, же ся діянн уж реалізовало, або іщі нїт, напр.: *Брат ліг на діван. Я ляжу на постіль.* Аж їх форма презенса, вытікаюча із контексту, може ся ужити при выражіню діянн, незачлененого до конкретно-го часу, напр.: *Порадиш бортакови – біду натворить. Няй ту прийду хоцьколи, все спить.* Або може выразати тыж минувость транспоновану до сучасности (теперішності) – тзв. презенс історичний. Зато є і в русиньскім языку сістема часових форм і значіннь часослов завершеного виду неповна.

Видове протиставління і видовы пары.

Переважна часть русиньських часослов ся проявлять лем в двох подобах, котры ся од себе не одлишають основним семантичним значінєм, але лем видом (*дати – давати, переписати – переписувати* і т. д.).

За чісто видове протиставління є векшынов сучасных лінгвістів поважоване лем протиставління часослов завершеного виду (перфективних) опроти часословам незавершеного виду (імперфективних). Іншы видовы протиставління і їх модіфікації ся причленяють скоріше к тзв. способам часословного діянн, што веце інклінує уж к общій теорії часословной семантики.

Основне видове протиставління завершености – незавершености ся вважають за протиставління граматічне, причім завершеность є признаковим членом той бінарной приватівной опозиції. І кідь ся узнавать таке протиставління за граматічну категорію, мусиме відіти дослідкы, котры має таке основне видове протиставління, тыж на лексікальне значіння часослова. Хоць і модіфікує часослово лем якбы з граматічного боку ці погляду, лемже окрем того дане часослово є модіфіковане кус семантично – як выражіння діянн в ёго выслідку, або наспак, діянн протікаючого без погляду к ёго можному закінчіню. Або інакше повіджене: є то выражіння діянн поятого заперто, цілостно опроти діянню поятого бісідником неогранічено, незаперто, як процес в ёго протіканю.

При становліню завершености/незавершености бы ся могло тыж виходити з оцінюючого погляду бісідника к протіканю часословного діянн, а потім розуміти завершеность як проявління бісідникового актівного одношіня к діянню або ставу а незавершеность як дослідок ёго неактівного одношіня к діянню або ставу выраженому часословом.

Але з обидвох поглядів виходить, же завершений вид є характерізований термінатівностёв, насмерованостёв, т. є. заміряностёв діянн к істій точці, котра заперать ёго протіканя на зачатку або на кінці, значіть запертым порозумінём часословного обсягу. Незавершений вид таку дієву прямованость (смеровость) і запертость не означать, выражать протіканя діянн без часовой перспектivy.

Завершений вид але не можеме стотожнёвати з бодовостёв (пунктуалностёв) діянн, порівнай: *штухнути, шмарити – выдумати, натерти*. Вид все собі усвідомлюєме в прямім споїю з даным діяннём, в тіснім одношіню ку контексту, значіть в ровині функціонованя языка.

При высвітлєваню приватівной опозиції мы виходиме з тых

принципів, котры в своїй концепції реалізовав Ю. Рыбак (1968, с. 7), де признаковый член опозиції виражать даякий признак а непризнаковый член ніч о тім признаку не говорить (А --- ніч о А). То значить, же переважно непризнаковый член виражать протикладне значіння признакового члена, але в пригоднім контексті може мати значіння признакового члена.

На основі того можемо прийти к заключіню, же непризнаковый (слабый) член опозиції завершености – незавершености, може часослово незавершенного виду (як слабый член опозиції) в істім пригоднім контексті виражати тыж завершене діяння, напр.: *Тот фільм єм відїв уж перед десятѣма роками. Нянько уж ішов домів. Скоро ты буду просити о поміч.*

Опозиція завершености – незавершености є тісно звязана із значінєвов сторовов часослова. Розділ міджі завершеним і незавершеним часословом видової пары є в тім, же часословом завершенного виду ся виражать досягнутя вислідку, напр.: *Выступив з авта. Дав му 100 євр. Запер двері і т. д.* Але часослово незавершенного виду виражать лем смерованя к вислідку діяння, не єго досягнутя. Зато є можне і того, жебы часослово незавершенного виду виражало діяння, вислідок котрого не є досягнутый в данім контексті вообщє, напр.: *Я му давав 100 євр, але він їх одмітнув.*

Двоїці часослов одлишаючіх ся лем видом, але не лексикальным значінєм ся называють видовов паров. Множина видовых пар в языку вытворять тзв. **видову кореляцію**. Видовы пары вытворены морфологічними средствами суть двоякого типу: 1. *дати – давати, забыти – забывати; выписати – выписовати* і т. п.; 2. *варити – уварити, писати – написати, творити – вытворити* і т. п. В парах 1-го типу основу творить часослово завершенного виду, а од нѣго ся переводом к іншому часословному типу, т. є. суфіксаціов, творить часослово незавершенного виду. В парах 2-го типу є наспак основов часослово

незавершеного виду, а од нёго префіксом ся творить часослово завершеного виду. Думаєме сі, же окрем вынятків у дакількох припадах тіпу: *залежати, завідіти, належати* і дакілько мало далших, словотворчій префікс все перфектізує. Ту ся многы авторы в славянських языках спорять, але я веце склонный к выше уведженій конштатації. Тота проблема бы собі жадала омного подробніше ізучіня к такому або іншому тверджіню, т. зн. котры префікси повнять лем чісто грамагічну функцію без впливу на зміну лексічного значіня часослова.

Предпклад префіксального творіня видовых пар у многих авторів рахує з екзістенціов тзв. **чістовидовых префіксів**, котры не міняють лексічне значіня часослова, але лем вид часослова незавершеного виду. Іщі раз але хочеме підкреслити, же в репертоарі префіксів тяжко найти префікси лем з чісто видовов функціов. Кідь сьме уваждали як приклад префікс упри часослові *уварити* з таков функціов, так уж то не можеме повісти напр. у таких часослов як *увідіти* або *учути*. Пары *відіти* – *увідіти*, *чути* – *учути* уж не мож вважати за видовы пары зато, же *увідіти*, *учути* суть тзв. ініціачны перфектівы, котрых значіня бы ся дало выразити описом „дістати до зору (зраку)“, „дістати до слуху“.

Зато іщі раз підкреслюєме, же округ таких чістовидовых префіксів можеме виділити лем приближно, а то лем в споїню з дакотрыма часословами (але не цілково). Зачленюють ся ту напр. такы префікси як: *вы-*: *вылічіти* (бо не є – *вылічовати*), *на-*: *написати* (бо не є *написовати*), *за-*: *заплатати* (бо не є *заплатовати*), *по-*: *посивіти* (бо не є *посивовати*), *у-*: *уварити* (бо не є *уварёвати*) і т. д. Лемже тоты самы префікси в споїню з многыма іншыма часословами не суть чісто видовы, бо од завершеной формы вытвореной з нима мож творити далше часослово незавершеного виду. З того виходить, же чістовидовы префікси суть детермінованы значінём часо-

слова. Важний є і факт, же у полісемних часослов ся видова функція префікса часто вяже на єдно із часткових значінь часослова в розлічних значінях того самого часослова, причім і префікси суть розділны, напр.: *торгати папірь* – *росторгати папірь*, *торгати квітку* – *одторгнути квітку*, *торгати зуб* – *выторгнути зуб* і т. д.

Часослова видовых пар споминаного 1-го тіпу ся одлишають лем видом (або видово) без зміны лексікального значіння, але в часословных парах 2-го тіпу є значінєва корешпонденція обидвох часослов лем приближна. Лемже і тота приближность постаує к тому, жебы часослова завершеного і незавершеного виду могли в текстї взаємно корешпондовати подля єднаких правил як часослова видовых пар 1-го тіпу, напр.: *Я му дав 10 євр, але не барз охотно. Так чом єсь му їх давав? Я написав тоту статью, але нерад. Та чом єсь єй писав?* і т. д. Акурат тота приближна значінєва корешпонденція часослов завершеного і незавершеного виду є прічінов, чом ся в часословах завершеного виду в парах 2-го тіпу не вытварять далше протиставліня незавершеного виду (напр. *уварёвати*, бо постаує *варити*). Але попри тім ту маєме напр. *заварёвати* к *заварити*, а то зато, бо міджі *варити* і *заварити* не є лем видовый розділ, але і лексікальний.

Окрем видовых пар твореных суфіксальным або префіксальным способом суть у видовій кореляції і суплетівны пары з різними основами, напр.: *положыти* – *класти*, *взяти* – *брати* і т. д. Їднать ся о дость окраєву область видовой кореляції. За єй center треба єднозначно вважати видовы пары творены суфіксальным способом.

Непарны часослова. Часослова стоячі мімо видовой кореляції завершености – незавершености, т. зн. на периферії видовой сістемы, ся означають як непарны часослова. То суть імперфективы тантум тіпу: *сидіти*, *лежати*, *відіти*, *вызе-*

рати (выглядати), любити, мочі, сміти, мати і др., а тыж перфективы тантум тіпу: *доказати* (дашто зробити), *вытримати*, *наплакати ся*, *улітати/убігати ся*, *нарубати*, *увідіти*, *учути*, *ропсодати ся*, *закрічати* і др.

Русиньскый язык на розділ од словенчіны не має многонасобны неактуалны часослова тіпу: *robievat'*, *chodievat'*, *nosievat'* і т. д., котры тыж не мож дале перфективізовати.

З высше уведженого виходить, же к непарным часословам належать главно часослова выражаючі став або простый процес, а далше часослова выражаючі різны способы часословного діяння.

Курта граматічна характерістіка часослов завершеного і незавершеного виду. Часослова незавершеного виду можеме з погляду парадігматічных і сінтаксічных (т. є. формално-граматічных) признаков характерізовати як часослова, котры можуть в інфінітиві стояти по фазовых часословах як незавершеного, так і завершеного виду, напр.: *зачну співати*, *перестану плакати*, *зістаю/зістану сидіти*, *продовжую газдовати*, *їмам ся подникати* і т. д. В зложенім футурумі стоять по часослові *быти* (*буду співати*, *буду газдовати* і т. п.). Од них ся можуть творити і часоприсловники (трансгресивы) теперішнього часу, а тыж належны часопридавники (партіціпії). Не творять ся од них часоприсловники минулого часу.

Часослова **завершеного виду** суть з уведжених поглядів (можностей) дефінованы негативно.

Двовидовы або обовидовы часослова. Лем малу часть русиньскых часослов домашнього походжіня можеме означіти за двовидову, а то главні зато, же ай кідь можуть быти ближе визначены фазовыма часословами і можуть творити описну форму футурума, але футуралне значіня можуть мати і їх форми презенса. Треба але виходити з того, же при конкретнім поужыттю в текстї мають тоты часослова значіня лем єдного з

видів. Їх основний вид є незавершений а двовидовы непере-
взяты (домашні) часослова ся не дадут за помочи префіксації
перфектізовати. Такых домашніх часослов не є много, напр.:
меновати, звістовати, веновати, женити ся, веліти і немно-
гы далшы.

Велику групу двовидовых часослов але творять перевзя-
ты часослова на *-овати*, напр.: *абсорбовати, актуалізовати,*
аргументовати, гаваровати, інформовати, конштатовати,
організовати, автоматізовати, авторізовати, адресовати,
актівізовати, аналізувати, ангажовати (ся), асіміловати,
ліквідовати і т. д. У дакотрых з них ся проявлять тенденція
вытваряти форми завершеного виду префіксаціов, напр.:
здегенеровати, зорганізовати, выдезінфіковати, сконфішко-
вати і т. п.

Дістрібутивны часослова (дістрібутивы). Дістрібутивны
часослова суть завершеного виду, переважно транзитивны, але
даколи беспредметовы. Творять ся префіксом *по-* (респ. зло-
женим префіксом) переважно з предпонковых часослов неза-
вершеного виду, напр.: *повымітовати, позаперати, позаламо-*
вати, поумывати, посідати собі/сі і т. д.

Дістрібутивы означають поступну реалізацію діяня, лем да-
коли єдночасне діяня (*súčasny dej*), напр.: *Розказав їм, жебы*
позаперали окна.

Імперфектіва тантум. Часослова тіпу *пописковати,*
поспівовати, поболёвати, поплаковати, поджмурьковати,
покліпковати і т. п., суть часословами імперфектіва тантум без
корешпондуючого часослова завершеного виду. Они vznikли
єдночасно (нараз) префіксаціов і суфіксаціов простых часо-
слов. Звычайно мають значіня незвязного або перерушованого
діяня, напр.: *Він сі при роботі поспіває.*

Моменталны часослова. Тоты часослова ся творять су-
фіксом *-ну-*. Є то єдиний споміджі суфіксів, котрый має

перфективізацну функцію. Тоти часослова переважно мають значіння імітативне і експресивне, напр.: *рісковати* – *ріскнути*, або значіння, котре ся односить к різным тілесным діяльствам, напр.: *лыгати* – *лыгнути*, *плювати* – *плюнути*, *копати* – *копнути*, *махати* – *махнути*, *бухати* – *бухнути*, *тыцяти* – *тыцьнути*, *харкати* – *харкнути*, *кыхати* – *кыхнути*, *кывати* – *кывнути* і т. д. Они ся одводжують як од основных часослов незавершеного виду (*клячати* – *клякнути*), так ай од чутеслов (інтер'єкцій) тіпу: *квакати* – *квакнути*, *крохкати* – *крохнути*, *цмокати* – *цмокнути* і т.д. Творіня тых часослов ся не поважує за творіня видовых пар, односиме го к способам часословного діяння.

Ту іщі треба припомянути, же часослова означуючі зміну ставу тіпу *бліднути* суть незавершеного виду, єднако як і часослова тіпу *мокнути*, *кыснути*, *гынути*, *цвинути* і т. п.

Часослова рушаня (руху). К часословам незавершеного виду належить тыж выразна група тзв. детермінованых і недетермінованых часослов рушаня (руху). Кідь означают єднонаправлений (лінеарный) рух, так суть то часослова детермінованы, напр.: *іти*, *летіти*, *нести*, *вести*, *везти*, *валити*, *рости*, *цвісти*. Кідь не выражають єдносмерный рух, тогды то суть часослова недетермінованы, напр.: *ходити*, *літати*, *носити*, *водити*, *возити*, *розцвітати*, *розрости ся* і т. д. Детермінованы часослова творять особну форму будучого часу з граматічним префіксом *по-/ні-*, напр.: *полечу*, *піду*, *понесу* і т. д. Така подоба тых часослов ся обявлять і в імперативі, напр.: *подь*, *полеть*, *поведь* і т. д. Протиставліня детермінатівности/недетермінатівности вытварять у часослов руху кореляцію, котра не є цалком заперта. Проникають до ній далшы часослова з переносным значінєм, напр.: *авто фічіть*, *моторка фырчіть* і т. п.

Недетермінованы часослова імплікують значіння насобнос-

ти, різноспрямованості, респ. значіння розчленованості руху, напр.: *Ходити там і сям; літати гев і там; волочити гев і там* і т. п.

Спосіб часословного діяння (*spôsob slovesného deja; aktionsart*).

Ми ся хylimе к погляду тих лінгвістів, котры од виду в узшім розуміню одлишають тзв. способы часословного діяння (*aktionsart*), котрыма ся выражають різны способы дієвого протікання, означеного основним часословом з ясным видовым вызначінєм, напр.: *записати, надписати, пописати, описати, підписати, переписати; закликати, прикликати, одкликати, скликати, выкликати* і т. д. Яка є то категорія? Граматична, лексікально-граматична або чисто лексікальна? Думаємо собі, же то є вопрос, на який в області аспектуальности в славянських языках не є іщі єднозначной одповіді. Одповідь залежить од того, як автор приступить к рішанню проблематики виду. Видить ся нам, же іщі все платять слова А. В. Ісаченка, же „*без чёткого и принципиального разграничения понятий глагольного вида и того, что мы будем называть „совершаемостью глагольного действия“, научная разработка славянского глагола в настоящее время немыслима*“ (Ісаченко, 1960, II, с. 209). І А. В. Ісаченко твердить, же ся не одважить єднозначно одповісти на даний вопрос і рекомендує тоту проблематику рішати як яв стоячий на грані міджі лексіков (лексичним словотворінєм) і граматичним формотворінєм.

Кідь бы сьме ся в нашій мові притримовали ёго рекомендації і ёго членіння способів часословного діяння, так бы сьме могли виділити такы тіпы (класы) способів часословного діяння:

1. Часослова зачаткового способу часословного діяння. Тото значіння ся творить од многих беспрефіксальних часослов незавершеного виду помочов префіксів *за-* і *по-*, напр.:

заспівати, забубновати, завискати, забухати, забрехати, закрічати, заплакати, засміяти ся, зашептати, зазеленіти ся, забіліти ся, запахнути, засмердіти, закывати, заджмурькати і много далших.

Часослова зачаткового способу часословного діяння, як і каждая далша група часослов всякого іншого способу діяння, є охарактерізована єднов морфологічнов „дефектностёв“ – т. є. єдновидовостёв.

2. Еволутівный способ часословного діяння. Тыма часословами ся означать досягнути максіمالной інтензівности їх діяння. Главныма средствами творіня є префікс *роз-/рос-* і рефлексівна частка *ся*, напр.: *роскрічати ся, розговорити ся, росспівати ся, розреготати ся, росшалити ся* і т. п.

3. Ограничүчий способ часословного діяння (делімітатівный способ). Ту ся часословне діяння концентрує на ограниченім одрізку (фазі) діяння, напр.: *поробити, посидіти, полежати, почітати, поспати* і т. п. Главным виразителём того значіня є префікс *по-*, але в меншій мірі і суфікс *-ну-*, напр.: *здримнути, сплакнути* і др.

4. Змягчүчий способ часословного діяння. Ту главным виразителём є префікс *по-*, напр.: *поотворити, поодыйти, поодступити, попотиснути, попосунути, поодтягнути* і т. д. При подробнішій штудію функцій часословных префіксів істо бы ся нашли і далшы виразителі того значіня.

5. Резултатівный способ часословного діяння. Тот способ часословного діяння сі не треба плести із завершеностёв (перфектівностёв). Виразителями того значіня суть главно префікси *про-, пере-, до-, у-, на-* з афіксом *ся*. При подробнішій штудію бы ся істо нашли і далшы виразителі. В тім часословнім способі діяння ся кумулюють різны друготны способы, котры бы ся може дали виділити і як самостатны, а то: термінатівный способ, педуратівный способ, фінітівный спо-

соб, екстазативний способ, тотально-об'єктний способ, схоп-
ностний способ, сатуративний способ, кумулативний способ,
досягнутельний способ, результативно-кваліфікуючий способ.
Приклади: *пробормотіти, проспати, прожыти, пробыти, до-
говорити, догаздовати, домалёвати, доорати, убігати ся, у-
трапити ся, скалічити, скусати, збігати* (ушытки обходы),
сходити (ціле місто); *набігати ся, напозерати ся, накурити*
*ся, наплати ся, насміяти ся, нахвалити ся, націловати ся, на-
жартовати ся*. Кумулативні – приклади: *набігати* (вище
100 км), *наколоти, накопати, наламати, наобіцяти, нарвати, на-
творити, наслухати ся, напозерати ся, понабивати, по-
наметати* (смітя, шпаків на покривце) *понавішати, понаку-
пити, понасадити, понаносити; добавити ся, доскакати ся*
(іронічно повіджене) і многи далшы.

6. Єдноразовий способ часословного діянн. То суть ча-
сослова із суфіксом *-ну-*, напр.: *бухнути, кліпнути, джмурь-
кнути, тріснути, копнути, штухнути, брызнути, дихнути, харк-
нути, тыцьнути; ахнути, гавкнути, фыркнути, тляпну-
ти, цыкнути, чмокнути, шляпнути* і т. д.

**7. Часослова многоразового/многократного часослов-
ного способу діянн (ітеративний способ).** Тот часослов-
ний способ в словацькій і в чеській мові є дуже частый
(*čítavať, hrávať, chodievat', večerievat', nosievat'* і многи дал-
шы). Стрічають ся барз рідко і в російській мові (*хансивать, ч-
итывать, певать, списывать*). Думаєм сі, же в русинській
мові такого часословного способу діянн нїт. Приходив би
до уваги тип – *переписувати* – але то є видова пара к часо-
слову *переписати*, што уж є яв формально-граматичний, бо
то суть дві форми єдного часослова з єднаким семантичним
значінєм.

**8. Перерываючо-змягчуючий способ часословного
діянн.** Главным виразителєм такого значіннє є ціла часослов-

на форма (котра є кус незвычайна), а не лем префікс *по-*, бо по ёго одторгнутю бы часослово стратило своє значіння, напр.: *покашлѣвати, поціповати, похворѣвати, поспівовати, попивати* і т. п.

9. Складно-інтензівный способ часословного діяня. Главным виразителём є ціле часослово і з префіксом *вы-*, бо без нёго бы не мало нияке семантичне значіння. Суть то приклады тіпу: *выписовати* (дакому), *выкреслѣвати, выдзвонѣвати, выписковати, выспівовати* і т. п.

10. Справджаючій (комітатівный) способ часословного діяня. Тот способ має приближно таке значіння: дакотры часослова утворены префіксами *при-* або *під-* в споїню із суфіксами мають слідуючій одтінок значіння – діяня виражене часословом не треба вважати главным, основным діянём, але лем друготным, протікаючім ведно з другим діянём, напр.: *прикусовати, придупковати, пришляповати, причмоковати, прилусковати* (пальцями); *підспівовати* (з даким другим голосом), *підвывати, підбреховати* (о псови), *підписковати* і т. д.

11. Взаємный способ часословного діяня. Ту главным виразителём є префікс *пере-*, ёго реалізація є детермінована протіканём діяня мінімально міджі двома реалізаторами, напр.: *перекриковати ся, перешептовати ся, переджмурьковати ся, перекликовати ся* і т. п.

12. Дістрібутивный способ часословного діяня. Виразителём того значіння суть главно префікси *пере-*, *по-* і дакотры зложены префікси. Видно то з прикладів тіпу: *перелати* (вшиткы сусідкы, т. зн. каждую – єдну за другов), *перебунтошати, перевішати* (вшиткых злодіїв), *переметати, перепороти, перештопкати; покусати* (вшиткых), *поламати* (ушиткы грачкы), *поохабляти* (ушиткы цінности); *повымітовати, по-одкрывати, повибивати, позакривати* і многы далшы.

З уведженого можеме зроби́ти заключіння, же мінімально

єденадцять способів часословного діяння бы сьме могли вычленити і в русиньскім языку, кідь бы сьме выходили з рекомендацій А. В. Ісаченка.

Заклучны думкы А. В. Ісаченка к даній темі суть про нас дуже важны, кідь твердить: „*Предиксация в наших языках связана с перфективацией, но она не создаёт, соотносительных видовых пар.*“ (Ісаченко, 1960, с. 298). А далше говорить: „...*Область чисто грамматических приёмов видообразования ограничена в наших языках сферой образования так называемых вторичных глаголов несовершенного вида. Все остальные приёмы глагольного словопроизводства относятся либо к лексическим приёмам глагольного словообразования (в узком смысле этого слова), либо к сфере лексико-грамматических приёмов образования совершаемостей.*“ (Ісаченко, 1960, II, с. 298).

К обидвом заклучіням ся припоюєме, обидві акцептуєме і радиме реалізувати і в нашім языку, лем з єднов змінов про русиньскый язык: цілу проблематику способів часословного діяння перенести до области словотворіня а на основі того проблематику способів часословного діяння поважовати за чисто семантичну часословну категорію.

Тото заклучіня треба розуміти лем як єдно з можных інакшых рішінь, якы можеме найти у многих іншых авторів, напр. у О. Лешка (1979), А. Бондарка (1971), в академічнім выданю Морфології словацького языка (1966) і у многих іншых словацькых, російскых і чеськых авторів, бо тота проблематика є все актуална і авторы приходять і все будуть приходити з новшыма а може і ліпшыма пропозиціями.

ЛІТЕРАТУРА

БОНДАРКО, А. В., БУЛАНИН, Л. Я.: *Русский глагол*. Ленинград: Изд. „Просвещение“, 1967.

БОНДАРКО, А. В.: *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Изд. „Наука“, 1971.

БОНДАРКО, А. В.: *Вид и время русского глагола*. Москва: Изд. „Просвещение“, 1971.

БОНДАРКО, А. В.: *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград: Изд. „Наука“, 1978.

Русская грамматика, Т. I. Москва: Изд. „Наука“, 1980.

Грамматика современного русского литературного языка. Одп. ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Изд. „Наука“, 1970.

Современный русский язык. Ред. В. А. Белошапкова. Москва, 1981.

Краткая русская грамматика. Ред. Н. Ю. Шведова, В. В. Лопатина. Москва: Изд. „Русский язык“, 1989.

ИСАЧЕНКО, А. В.: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология II*. Братислава: Изд. САН, 1960.

BARNETOVÁ, V., BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ, H., LEŠKO, O., SKOUMALOVÁ, Z., STRAKOVÁ, V.: *Русская грамматика I*. Praha: Academia, 1979.

Mluvnice češtiny (2), Tvarosloví. Praha: Academia, 1986.

TRÁVNÍČEK, F.: *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.

Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vyd. SAV, 1966.

ORAVEC, J., BAJZÍKOVÁ, E., FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: SPN, 1984.

PAULINY, E., RUŽIČKA, J., ŠTOLC, J.: *Slovenská gramatika*. 5. vyd. Bratislava: SPN, 1968.

RYBÁK, J.: *K podobám privatívnej opozície. Jazykovedný zborník FF UPJŠ v Prešove*. SPN: Bratislava, 1968.

ŠMILAUER, V.: *Slovesný vid a způsob slovesného děje. První hovory o českém jazyce*. Praha, 1946.

PAULINY, E.: Odvodzovanie slovies podľa slovesného vidu. *Slovo a tvar*, 4, 1950.

Doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU
Nám. legionárov 3
080 01 Prešov
urjk@unipo.sk

КАРПАТОРУСИНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЕПОХУ ТРЕТЬОГО НАРОДНОГО ВОЗРОДЖЕННЯ

Валерій ПАДЯК

Абстракт

Стаття є коротким переглядом сучасних авторів і тем карпаторусинської літератури на Словачії, в Польщі і на Україні.

Ключовы слова

Карпаторусинська література, возродження русинів, русинськы писателі

Пад тоталітаризма у Восточнів Європі и пад Советського Союза освободили енергію народного возродження. Сесі можности ухосновали уедно из другыма народами и русины.

Гейбы Фенікс, карпаторусинська література ся возродила в ушыткых державах, де за русинів уже ся писало, же вони прийняли українську ідентифікацію. Из начала 1990-х років літературный процес іде ведно из розвойом русинської научной думкы, почасті історіографії и енциклопедистикы, литературознательства и бібліографії, фолклористикы и етнографії, яже ся до творення научной и научно-популярной літературы, розвоя лексикографії (словники русинського языка) и правил орфографії, процесів унормованя літературного языка и тіражованя літературного спадка карпатських русинів. Доста важным етапом стало возродження журналістикы – газет и журналів: «Народны новинкы», «Русин», «Info-Русин», «Благовѣстник» (Словакія); «Бесіда», «Голос Ватры», «Загорода», «Лемківська ластівочка» (Польша); «Русинський живот», «Вседержавный русинський вісник», «Русинський

світ» (Мадярщина); «Подкарпатская Русь», «Християнська родина» (Україна), а ку тому появленя многочисленних календарів-каждорочників – «Лемківський календар» (Криница – Легніца), «Русинський народный календарь» (Пряшів), «Календарь-альманах» (Будапешт), «Русинський літературный альманах» (Пряшів), «Грекокатолицький русинський календарь» (Камюнка) и других періодичних и неперіодичних видань. Як то мож видіти из першої бібліографії русинськоязычних видань, за п'ятнадцять років (из 1989 по 2004 рік) ведно было wydano 263 титулы книг, журналів и газет (ІЛЬЧЕНКО, 2007). (Тота статистика не ряхує видання у Сербії и Хорватії, де русини по Другій світовій війні были доста успішні як у підпорі культурно-народносных процесів, так и у розвою літературного творчества и видавательського діла, што фіксує унікатна и доста груба бібліографія, котру ушорила Марія Чурчич (ЧУРЧИЧ, 2006).

Вызнання из 1989 рока у державах Централно-Восточної Європы русинської народности (окреме от української) было діла старшого покоління творчої інтелігенції єдним из аргументів навернення до свого духовного кореня. Сесь переход був природный, бо тоти літераторы, хоть и хосновали у пережі часы український язык, айбо у своїв творчости усе тримали за майважнеє указовати народне жытя, провбовали осмысляти русинську душу, порозуміти філософію вчинків карпатського горянина и указати читателю драматизм екзистенції русина, припнятого історичными реаліями на гатар межи двома світами – западным и восточным, словянським и несловянським, католицьким и православным, тым, што хоснує кирилицю и тым, што хоснує латиницю..., але и русина, котрый вчинив свій Світ, скапчавши в ньому тоти два антагоністичні світы.

Так, на повен голос заговорила письменниця **Марія Мальцовська** з Пряшева. Из талантом написані її оповідання и повіс-

ті, што ся указали у книгах «Юлчина тайна» (по українськы, 1988), «Поточина» (1989), «Манна і оскоми́на» (1994), «Під русиньскым небом» (1999), «Русиньскы арабескы» (2002), «Зелена фатаморгана» (2007). Тоти и другі книги, сюжеты до котрых авторка черяла из жытя рідного їв од народження русиньского села Руський Поток и округы, принесли їв славу май выразного прозаїка днешньої карпаторусинської літературы. Занурена у проблемы простых сілських быванців, из добрым знаням психології жінчовкы-рускыні, из серцьом, што болит за каждов скаліченов ци скламанов душов, за каждым недожытым жытям, ушыток свій талант, до послідної капкы, Марія Мальцовська дала свому народу.

Перехід из українського на русинський язык став важным етапом у творчости поета **Штефана Сухого** из Снинщины, котрый продемонстrowав можности рідного слова у днешнів поезії. Діла його стихів є характеристичне філософське звучаня и сарказм. Ухосновавши мінімум лексичных форм, лем пару штрихами автору ліричных зарисовок дає ся отобразити доста выразный образ, котрый легко ся даст запамняти и котрый укличе вшелякі асоціації. Автор прийшов ид читателю из книгами «Русиньский співник» (1994), «Енді сидать на машину вічности» (1995), «Аспірін» (2006), «Слон на Кычарі» (2007), «Незабудка» (2008) и др.

У закарпатській области 850-тысячна русинська громада до днесь не визната. На днесь Україна – єдина держава Централно-Восточної Європы, де офіційно ся не признає народність «русин». А из 1996 года ид тому туй тайно запущений у дію державный «План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів», котрый предписує чимскорі асиміловати (українізовати) тоту етнічну групу. Айбо и так русинська култура и література выказує снагы прокладати собі путь.

Доста часто на ранішньому етапі Перестройкы у писатель-

ському оточенню Закарпаття навернення у лоно русинського языка и русинського самоосмыслення перебігало доста специфічно. Єдні писателі, як то **Володимир Фединишинець**, одверто декларовали свою русинську народність, айбо продовжовали писати на державному українському языку. Другі, нарубы, її нияк не декларовали (ци й декларовали слабенько), айбо, учувши час перемін и осідлавши русинську габу, перейшли на основи народної бесіди, при тому часто не тримаючи ся єдного діалекта и одмітувучи языковий пурізм. Тоти писателі глядали свій індивідуальний «авторський» язык, де би подля ситуації дало ся выпячувати колоритні («смакотні») лексеми из народного языка, смакувучи їх, але ид тому вливати у тот «язык» и переоначені на русинський манір слова из українського языка, и лексичні архаїзми (мадяризми, словакізми, чехізми, германізми). Здрулявучи лексичні пласты, «низьку» и «возвышену» лексику, унормовані и неунормовані лексеми, писателям доста часто дало ся укликати комічний ефект, што принесло авторам значителну популярність у читательському оточенню – майскорі помежи читателів, котрых уже давно кортіло видіти нову літературу, и то на противагу «соціалістичному реалізму», затискнутому канонами комуністичної ідеології и моралі, што уж своє оджыли.

Сесь авторський стиль, а він є характеристичний діла творчости прозаїка **Дмитра Кешелі** и поета **Павла Чучки** (молодшого), оприділяє ся жанром тых творів. Се – сатиричний твір, што ся наповняє гумором и гротеском, гров слів и каламбурами. У таких творах (по законах жанра) нішто глядати «позитивного» героя, як и не найдут ся там великі авторські одступлення, філософські роздумованя, описы природы, портретні характеристики протагоністів и так дале – «язык» тому ся противит! Ушыткое дійство ся тримле на діалогах (ци й монологих), а репліки, што ся вкладавут в уста дурійковатых

«героїв» уже самі по собі суть характеристиками тих дійових особ.

Діла многих представителів сільської інтелігенції, моложавы, студентів и просто любителів літературы кінця 1980-х років путичка у русинство (хоть лем ознакомлення из русинськов специфіков) зачинали ся из інтереса до такої літературы. Приміром, многі стихи П. Чучкы моложава знала напамнять и цитовала, кідь ся трафила нагода. Чучкова поезія напечатана у двох книгах – «Вичурки по-баранинські» (1992) і «Деца у нотаря» (2001). И хоть автор дістанцує ся од русинства и ангажує ся в українських націонал-патріотичных акціях, у читательському окруженю він має славу русинського поета и гуморісты:

*Я, намісник Презідента
Межи русинами,
Першым ділом загороджу
Область паланками.
Покладу нову капуру
У Нижньых Воротах,
демократам заткам пыскы,
вушмарю з роботы.
Изонанджу коло себе
З безпеки агентах,
А в новинці надрукуву
Свої подобенкы.
Плацу двигну міліціштам,
Вудам йим патроны,
А потому ся попросю:
«Ко ту проти Зоны?»
(«Я – намісник»)*

Доста популярне в читательському окруженю творчество Д. Кешелі. У 1990-і роки прозаїк перейшов из українського языка на русинський, на ньому написав пару книг сатиричных

оповідок, скапчаних общов темов и дійовими особами (то так називані «романы из народного жытя»): «Державна копоня» (1993), «Госунрагоші» (1994), «Жіванський світ» (1997). У других своїх творах, котрі автор написав по українськы, вказуючи народне жытя, він в уста дійових особ тоже вклав русинську бесіду: «Збийвіч, або ж Кіна не буде» (1999), «Чим би не бавилися пани, лем би не було війни» (2003) и др. И хоть автор ся дістанцує од русинського двиганя, його творчество – то є зрений образчик екзистенції днешньої русинської літературы:

...Коло сільського магазина, як і в городах, каждый динь немилосердна очирідь за хлібом. А туйки нечиста сила ще й выборы підвергла. Сидиме мы якость рано ушыткым селом під крамницьов и сокотиме псячими вочми, коли хліб привезуть. Раз лем пуд їжджає чорне авто. Першыим із нього, як лилик, ускочив колгозный голова Пішта Коцурув. За ним, як медвідь із гавры, уліз чіношный пан.

– Люди добрі, се є наш кандидат у Верховну Раду, – заторохкотів машинтвером голова, показувуючи на пана у калані.

Пан поклонився і звідать:

– Товаріщі колхознікі, а за чем вы стоїте в очереди?

Виджу, наш голова затрясся, як би му уже третій динь не дали упити, і такими жалосливими вочми позерать на мене, як коза на гентеша (по-Вашому, сільського хірурга). Я всьо поїняла, підойшла до пана і кажу:

– Дякуєме за звіданя, панику. А стоїме в очереди за портретами члену Політбюро.

Вы смотріте, какое політіческое сознаніє! – выпулив, як цибуляші, вочі пан.

– Так, так... – кажу я. – Очень высокoe образованіє... Половина села уже ся накупила образів вождів, а нам не устачило, то вчора наш голова наобіцяв, што ще й ниська завезуть... І мы з дідом ще звечора зайняли очирідь, бо дуже боїмося, авбы

сьме, не дай Боже, внять своє щастя не проспали.

– О, се дуже похвально! – помахав кандидат у депутати, шось собі записав у нотес, а далі сіли із головов у машину і повезлися увирьх селом <...>. Выкликає мене на другый динь наш голова і каже:

– Но, Гафо, красно вам дякуву – кобы не вы, пушов би я ниська пасти вавілонські козы... Чим можу вам уддячити, што так хитро вы мене выплутали із складных сітуацій?

– Бог із тобов, Піштику, – кажу я. – Мені нич не треба, лем тя прошу єдно: перестаньте в колгозі сіяти кендерицю квадратно-гніздовым способом. Бо коли підемо з дідом красти, то як би сьме глибоко не заходили, все єдно нас видко з усіх боків.

Се так запало в душу голові, што з того часу у колгозі вообщє перестали сіяти кендерицю, поля заросли бур'янами – нема што красти, то й мы, Богу дяковати, не маєме з тим клопоту.

Але великий гріх би м мала на душі, кобы м добрым словом не спом'янула і того чіношного пана, який уд нас выбирався депутатом. Се був, на мойй старій тямці, ачень, єден порядный чоловік, який не забыв про нужды своїх wyborцю. Буквально через пару днів усі сільські крамниці были завалені портретами члену Політбюро, а машины всьо везли і везли ідеологічеський товар. <...>. Сміх сміхом, айбо із сим дефіцитным крамом шось требало робити! І што? Почали портреты продавати в нагрузку до товару. Памнятаву, прийшла м купувати рішкашу, а магазинярошка Котія Веряцька тикнула мені на великий рокаш вождів і каже: «Бітте шин, матір вам душу, Гафо, што сьте хотіли, то і маєте: типирь выбирайте собі, якого хочете члена до рішкаші, бо инак вам хрен дам, а не товар!» І што думаєте? Мусіла м, як і другі, ще й на тото гроші выдавати. Правда, всьо залежало, який

товар брали люди. Приміром, на не дуже ходовий, як рибні консервы, сельодку, паштеты, печінку тріски, м'ясива, чоколаду, то єсть на закуску давали лем по одному возждю. А от на шпірітус і кріпльошку – туй уже ішло намного булше. Приміром, на фляшку «Московської», памятаву, нам із дідом іци добавили єдного Ворошилова, двох Будьонных, а пуд кониць щи й Молотова і Кагановича на пару. Типирь красно поряхуйте, кильо дармоїду приходилося на єдну жебрачу фляшку палинки?!

Слава Богу, хоть типирь сього ніє.

(«Жіванський світ», 1997)

Сокотливеє одношеня Д. Кешелі до языка свого народа на переломовому етапі його історії во многому оприділило далшое розвиваня русинської літературы на Підкарпатській Руси.

Кідь діла скоро ушитых карпаторусинських регіонів возродження літературного процеса стало реальностьов лем из часу «семішовых революцій», то у Польщі тоти процеси ся зачали май скорі – из кінця 1950-х років. Десь то было поязаное из закладаням лемківської рубрики у варшавськів україноязычнів новинці «Наше слово». Раз як «Лемківське слово» (1957), а дале – из 1964 року уже як «Лемківська сторінка» новинка зачала уміщовати матеріали сучасных авторів по лемкорусинськы. Жанр уміщованых матеріалів оприділяв ся форматом додатка до газеты. Окрем репортажів и інформаційных сообщень, газета уміщовала фолклорні матеріали, стихи и малу прозу літераторів-выселенців.

Из поетів-выселенців раз-дараз туй ся публіковали Яків Дудра, Микола Буряк, Иван Горощак, Меланія Собин, Семан Мадзелян, Иван Желем, Иван Головчак, Павло Стефановський, Василь Хомик, Петро Мурянка (псевдонім Петра Трохановського), Володислав Грабан и другі. Проза у «Лемківськів

сторінці» была представлена іменами прозаїків-виселенців, таких як Семан Мадзелян, Іван Желем, Михайло Дзиндзьо, Теодор Кузяк, Іван Головачак, Петро Мурянка и другі. (ДУЦЬ-ФАЙФЕР, 2002).

На габах емоційного вознесенья, поязаного из ростом русинського народного самоосмысленья, под конець 20 столітїя зачало ся стремливе возродженья русинської поезії. У повный голос за себе заявили поэты: у Польщі – уж добрі познаті Петро Трохановський, Володислав Грабан и Олена Дуць-Файфер, у Словакїї – Штефан Сухый і Юрко Харитун, в Україні – Василь Сочка-Боржавин, Михайло Кеминь, Славко Слободан, Іван Калинич, Юрій Чорі, Володимир Фединишинець, Іван Петровцій, у Мадярщині – Габріел Гаттингер-Клебашко и Юдіта Кішшова.

Из часом літературне двиганя збогатили нові поетичні імена. У Словакїї – то Анна Галчакова, Миколай Ксеняк, Анна Галгашова, Марія Гірова, Михайло Павук, Микола Гвозда, Штефан Смолей, Михайло Бицко, Валерій Купка, Петро Ялч, Еміл Цапцара, Юстина Матяшовська, Осиф Кудзей, Петро Женьюх, Мирослава Лацова-Гупцейова, Павел Тирко; у Румунії – Іван Мойсюк; в Україні – то Михайло Чухран, Володимир Танчинець, Анастасія Далида, Маряна Нейметі, Василь Матола, Михайло Белень, Михайло Град, Іван Меденці, Йосиф Лемко, Роман Пищальник, Іван Фотул, Олена Русин-Яринич, Іван Ситар; у Мадярщині – Валерія Мориляк; у Польщі – то Нестор Репела, Стефанія Трохановська и другі.

Ведучим поетичным жанром карпаторусинської літературы опстає **лірична поезія**, хотяй у послідні часы туй ся стрічавут также великі поетичні форми. Так, окремі книги уміщувут поему Юрія Чорі «И днись го́я, й завтра го́я» (2002) и роман у стихах Михайла Кеминя «Изяньска русалка» (2006); обидві книги были напечатані в Ужгороді.

Проза у днешній карпаторусинській літературі ищи не присвойила собі одповідное їв високе місто, хоть писателі уж ма-вут определіні результати.

У Словакії, правда, у 1994 році був напечатаний (латиницёв) першый том романа-трилогії **Василя Петрова** «Русины». (До того ушыткі три томы были выдані по російськы). Автор очерчує часову промежку из кінця 19 століття до 1945 года и у контексті історичных событій оповідать за жытя фамілії Кермеш. Соціально-психологічний роман, хоть ся и концентрує на єднів родині – удовиці Юстині и долі її дітей, айбо попри тото широко оповідать за народне жытя у меживойновий період, за муки и бідованя селян русинського села на Пряшівщині.

Проза **Миколая Ксеняка** – то скорі своєрodne історико-етнографічне изглядованя за жытя русинського села, котре ся исперат на особні спогады, переказы, оповіді старожителів, писемні жерела, узяті из родинных архівів односельців. Од оповідкы до оповідкы автор концентрує увагу на єднів конкрет-нів темі, ци й ремеслі. Оповідавучи за многих людей, котрых єднає общое ремесло, автор ся снажит очертати позбераний образ трударя. М. Ксеняк выдав у Пряшеві дві книги прозы: «О камюньскых майстрах» (1994) и «Біда Русинів з дому выганяла» (2002).

Етнографізм є характерный й діла оповідань-мініатюр сваяльських авторів – братів **Михайла** и **Василя Молнарів** («Вичурки у вуйны Полані», 2002). Гуморістичне начало у карпаторусинськів прозі репезентувут творы **Штефана Су-хого** из Словакії («Як Руснакы релаксують», 1997; «Міст над ріков часу», 2009) и ужгородкы **Тамары Керчі** («Бобалькы из попрём», 1997).

Проза лемківських писателів-выселенців – попри ушытку вшеляякість авторськых концепцій – звужена до згустка бо-лесті, сконцентрована на темі раны, котра нияк ся не загоит,

и тяжко передвидіти, коли тота тема сама собою ся вычеряє, бо, як то образно уповів Петро Трохановський, «лемко носит біль в генах» (ДУЦЬ-ФАЙФЕР, 2002, с. 24). Автобіографізм оповідань Семана Мадзеляна, мемуарна канва оповіді Нестора Репелы, ностальгія у літературних зарисах Михайла Сандовича, ліризм мініатюр Володислава Грабана, асоціативність у начерках Павла Коробчака, іронія в оповідках Павла Ксенича – ушытко того лем усе иншакі приступы до одной безграничної проблеми – «Лемківщини без лемків».

Снагы продемонструвати поетичні можности образної системи рідного языка – то єдна из причин, чом літераторы ся убертавут ид світовів класиці красного письменства. Так, за послідное двадцятьрічя появив ся цілый пласт умелецької и популярної, научної и церковної літературы у товмацтві по русинськы. **Переклады** из російського, мадярського, словацького, чеського, французького, англійського, іспанського, арменського и других якыків – то выразное свідчення ажурности, гнучкости и пластичности русинської бесіды, її валовшности передати майскладні поетичні образы. У сьому плані доста успішным є ужгородець **Ігорь Керча**, што выдав книги перекладів из Шандора Петефі, Ивана Ольбрахта, Ярослава Затлоукала. Также на Підкарпатю у тів сфері літературної творчости є знамый **Володимир Фединишинець** (як автор книги перекладів арменського поета Севака Паруйра), **Иван Ситар** (як автор книги перекладів російського поета Сергія Єсеніна), **Иван Петровцій** (як автор перекладів французької, мадярської и російської поезії), **Володимир Танчинець** (як автор перекладів С. Єсеніна, Володимира Висоцького, Расула Ғамзатова) и другі. У Словакії репрезентантка молодого покоління **Алена Блыхова** потовмачила цикл стихів «Молитвочки» словацького автора Мілана Руфуса, а **Миколай Ксеняк** выдав книгу «Езоповы байкы», што уміщує переклады из словацьких авто-

рів Ігнаца Байзы и Іонаша Заборського. Познаті також як перекладачі Мирон Сисак, Ярослав Сисак, Яна Трушинська-Сива, Ленка Гаврилякова и др. (БЛЫХОВА, 2009).

Закладання першого русинського професійного театра – Театра Александра Духновича (ТАД) у Пряшеві поязане із товмачським діяльством його главного режисера **Василя Турка-Гетеша** (1940 – 2005). Для постановки на сцені театру він майстерськи потовмачив із європейської драматургії декілько творів, приміром, то пєсы «Гамлет» Вільяма Шекспіра, «Дядя Ваня» Антона Чехова, «Адолф Добрянський» словацького драматурга Карела Горака и другі.

Яло би у сьому контексті – товмачств по русинськи – спомянути переклади із церковнославянського языка богослужебної літератури, причина чому – то скорі не естетичні потреби общества, а снагы противостояти асиміляції русинів через церкву; и там, де при підпорі держави языком богослужбы стає язык титульної народности (словацький, український), покласти свій варіант – тексти по русинськи (ІЛЬЧЕНКО, 2007, с. 26-27). Подвижники русинства – греко-католицькі священники, и їх передняк **о. Франтішек Крайняк**, уж скончили грандіозну працю – переклад (и кирилицєв, и латиницєв) «Тетраєвангелія» (2009). Ищи до того вийшло із печатні «Євангеліє святого Йоана» (2003) (то самое – и кирилицєв, и латиницєв), а про діти о. Крайняк у 1992 році видав «Малый грекокатолицький катехізм про русинськи діти».

Зачаток 21 століття приніс русинам у сфері літератури мнотонадійні результати. Читавое число із написаного уміщено в новинках и журналах, далшое – чекат на свій час, дашто уж видано у теперішніх антологіях и книжках. Але вцілови, читателю ищи лем предстоит осягти сесь живый и дорогоценный скарб карпаторусинського народа.

Літературна творчість, мимо майскорі естетичного завда-

ня, днесь годна сповнити доста важну геополітичну місію: література, што ся розвиває в ізолованых карпаторусинських мегаполісах, валовшна выкликати імпульсы інтеграції, котрі будут заохочовати оновлення єдиної історичної, языкової, культурної і літературної просторы, перерваної не з вини русинів. Хоче ся вірити, же карпаторусинська література тоту місію сповнит!

ЛІТЕРАТУРА

БЛЫХОВА, 2009 – Алена Блыхова: Русиньска література по року 1989, In *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005): II*. Нови Сад, 2009, с. 120-128.

ДУЦЬ-ФАЙФЕР, 2002 – *Ци то лем туга, ци надія. Антологія повиселеной лемківской літературы в Польщы / Выбір, редакция, вступны тексты О. Дуць-Файфер*. Лігниця, 2002. 514 с.

ІЛЬЧЕНКО, 2007 – Лариса Ільченко: *Бібліографія русинськоязычных выдань: 1989 – 2004*. Ужгород, 2007. 80 с.

ЧУРЧИЧ, 2006 – Библиография Руснацох у Югославії. 1918 – 1980. In Мария Чурчич: *Библиография кнїжскох, календарох, часописох и новинок на руским языке*. Нови Сад, 2006. 1020 с.

Mgr. Valerij Pad'ak, CSc.

Výskumné centrum karpatistiky

ul. Gagarina 14/3

88007 Užhorod

Ukrajina

padiak.valeri@gmail.com

СУЧАСНА РУСИНЬСКА ЛІТЕРАТУРА НА СЛОВАКІЇ

Алена БЛЫХОВА

Абстракт

Стаття є переглядом русиньської літератури останніх десятиріч. Іде о мапованя сучасной русиньської літератури, авторів, головних тематичних напрямів, періодичної і неперіодичної преси, в котрій русиньскы авторы публікують свої твори. До куртой аналізу русиньської літератури сьме зарядили творчість авторів пишучіх русиньським літературним языком, так як і авторів пишучіх русиньським народно-бісідным языком, но і русиньскых авторів пишучіх сучасно по русиньскы і іншым языками.

Ключовы слова

Русиньска література, автор, тема, мотив

О сучасній або о новодобій русиньській літературі в Словачії можеме бісїдовати аж по році 1989, респектіве од 90-ых років 20. стороча, точніше од кодифікації русиньского языка в 1995 році, од тогды іде літературный процес в русиньскых кругах сістематічно і в єднім напрямі.

Самособов, тым, же ку кодифікації русиньского языка дошло аж в році 1995, русиньска белетрія ту од самого зачатку повнить окрема естетічної функції і важну функцію при будованю і розвиваню русиньского языка як літературного языка.

Наша стаття є мапованєм русиньської літератури останніх десятиріч. До перегляду русиньської літератури сьме зарядили творчість аторів пишучіх русиньським літературним языком, так як і авторів пишучіх русиньським народно-бісідным языком, но і русиньскых авторів пишучіх сучасно по русинь-

ски і іншыма языками. Наша стаття є переглядом сучасной русиньской літературы, авторів, головных тематічных напрямів, періодічної і неперіодічної преси, в котрій публікують русиньскы авторы.

Основным імпульзом про зачатя і далше розвиваня того літературного процесу были пореволючны культурно-сполоченьскы зміны по році 1989 і наслідне основаня культурных організацій Русинів, котры в своїх періодіках давали простор не лем публіцистці, но і белетрії. В. Хома называть тот період в животі русиньской міноріты в Словакії „оброджінём Русинів“.¹ В споминаных часах vznikла перша русиньска організація в Словакії *Русиньска оброда*. По русиньскы зачав грати *Театер Александра Духновіча*. Сформовала ся редакція русиньской преси *Русин і Народны новинки*, а тыж русиньскы редакторьскы колективы радіовысылання і телевізії. Заложило ся *Здружіня інтелігенції Русинів Словеньска (ЗІРС)*. Зродив ся *Сполок русиньскых писателів Словеньска*, в яким ся здружили активны поеты, писателі, і літературознателі. Вытворило ся *Общество св. Йоана Крестителя* і іншы русиньскы організації. Вшыткы споминаны організації ся окрема активного розвиваня культурного жывота Русинів занимали і видавательсков роботу, дяковати котрій узріло світло світа немало русиньскых книжок, періодік, календарів і інших цінных титулів одборной і красной літературы.

В році 1991 зачав виходити двойтыжденник *Народны новинки* з літературнов прилогов *Поздравління Русинів* (од року 1995), пізніше ся к тому припоїла і молодежна прилога *Русалка* (од року 2000). Далшым культурно-сполоченьскым періодіком є часопис *Русин*, де ся уж од року 1990 можуть реалізовати нелем Русины із Словакії, но і з цілого світа. Публікаціов, в котрій ся могли проявити многы русиньскы авторы, був *Ру-*

1 ХОМА, Василь (ед.): *Русиньскый літературный алманах на рік 2004*. Пряшів: СРПС, 2004, с. 10.

синьский народный календарь, котрый выдавала Русиньска оброда, пізніше Русин і Народны новинки, в роках 2001 – 2005. Од року 2004 вошло до русиньского културного жывота далше періодікум *InfoРУСИН*.

Од року 2003 зачав виходити *Русиньський літературный алманах*, де находиме поезію, прозу, драму русиньских авторів а в послідніх роках уж не хыбують ани рецензії і переклады із словацькой і світової літературы. Сполук русиньских писателів Словеньска каждорічно од року 2003 організує і *Літературный конкурз*, де собі можуть зрівнати сили в красописменстві русиньскы писателі враховано молодых зачінаючіх авторів.

По баршановій революції ся активный літературный рух розгорів і в сфері церковного жывота. Найважнішым ділом ту были переклады евангелій до русиньского языка. До днешнього часу были до русиньского языка переложены вшыткы штири евангелії (Тетраевангеліє, 2009) і далшы літургічны книги, котры ся при богослужіню активно хоснують частёв грекокатолицьких русиньских священників.

Своє діяння обновиw у 90-ых роках 20. ст. і часопис Чіну св. Василя Великого – *Благовістник*, котрый був оснований іщі в році 1946. В 50-ых роках 20. стороча была екзістенція часопису насилно перервана, но наслідно зачав зась виходити од року 1968 в українськім языку. Од 90-ых років 20. стороча був тот церковный часопис писаний чісто по русиньскы і хоць авторы і редакторы хосновали як кіріліцію, так і латиньскы буквы. За послідні роки є часопис писаний двойязычно, но поступно все веце переважує і словацькый язык. В часописі ся заты все регуларно публікують і русиньскы поеты.

Далшым періодіком в русиньскім културнім, літературнім і церковнім животі є часопис *Артос*, котрый виходить од року 2005.

К русиньскым церковным періодичным виданням належыть і *Грекокатолицькый русиньскый календарь*, котрый у нас выходить од року 2005 а є выдаваний, так як і часопис *Артос*, *Обществом св. Йоана Крестителя*.

Як сьме уж выше споминали, русиньска белетрія ту од самого зачатку повнить окрем естетичной функції і важну функцію при розвиваню русиньского языка як літературного языка. Но при тім треба критічно повісти, же при публікованю окремых авторів на сторінках русиньской періодичной і неперіодичной преси редакторы і едіторы часто своїма засягами в снагах заховати чістоту языка і за каждую ціну норму языка нарушують ритміку ці римованя головно поезії, чім знижують естетичну ціну окремых творів.

До сучасной русиньской літературы сьме зарядили авторів, котры в дореволючных роках видавали свої творы по українськы, а пізніше перешли на писаня в русиньскім языку, но і чісто новы мена поетів і писателїв як зо старшой, так і з молодшой генерації, котры свої творы зачали выдавати по русиньскы аж по році 1989. Русиньска література по році 1989 ся зачала розвивати в дакількых тематічных напрямх. Тото нами подаване тематічне ділїня є лем нашим субєктивним поглядом на русиньску літературу а міджі дакотрыма окремыма тематічныма цілками нїт певной граніці.

- Свою традицію стала продовжовати **поезія з народно-будительсков тематіков**, котра надвязовала на будительську тематіку творів Духновіча і писателїв-народовців з часів романтизму.
- Далшов групов є **поезія і проза, котра виходить із усной народной творчости** і вытворює інсїтну традицію русиньской літературы. Тематіку і штруктуру творів ту детерміновали русиньскы пісні і звыкы, історія,

легенди, усне передання і фолклор.

- Окреме ся вишпеціфіковала **проза зо сельсков тематіков**. Обєктом зображованя поетів і писателїв був вонкашній і внутрішній світ Русинів, їх історія і сучасність.
- В послідніх роках мож слїдовати тенденції образной, метафорічно насыченої поезії з **найрізнішов тематіков**.
- Окреме значіння в сучасній русиньській літературі мають **література про діти і молодеж**.
- Чісто окремов капітолов в русиньській літературі є **перекладова література**.

В русиньській літературі є в найвекшій мірі заступена **поезія**, свічіть о тім і кількость видаваных поетічних творів.

На зачатку 90-ых років 20. стороча в русиньскім културнім руху видно евфорію зо слободы, надію на піднятя страченої ідентіты. А зато, бо література є і културным феноменом, насякує тыма наладами і чувствами і одзеркалює їх главно поезія, котра мать в тім часї сильний будительський характер, навязує на поетічну традицію поезії Духновіча і інших поетів-будителїв 19. стороча. У многих авторів ся появлюють сильны мотивы молитвы і мотивы наріканя над тяжков русиньсков судьбов. Тота тенденція ся в русиньській літературі утримала аж дотеперь. Народно-будительсков тематіков є позначена главно поезія старшой генерації поетів, як наприклад **Штефана Смолея, Анны Галчаковой, Анны Галгашовой, Николая Гвозды**, но належать ту і віршы **Еміла Цапцары, Михала Павука** і інших. В році 2005 вышла в книжній подобі збірка віршів **Штефана Смолея** *Не ганьб ся, Русине!* Обсягом збірки суть патріотічны віршы з будительсков тематіков. Віршы суть насякнуты мотивами молитвы і мають баладічний характер. Книжно видав свої віршы і **Николай Гвозда** в році 2006 під назвов *Сповідь Русина*. В єго збірці находиме такса-

мо народно-патріотичны віршы. Штіл і обсяг віршів той групи авторів силно припоминають віршованы формы фолклору, што їх перевязує з наслідным тематичным напрямом русиньской літературы, а то є творчость, котра выходить з устного народного переданя.

Поезія авторів выходить з народного жывота, піснёвого і календарно-обрядового фолклору і русиньской народной културы. Віршы ся своїма мотивами і штілом силно вяжуть на русиньску піснёву творчость, о чім свідчить і баладічність стихів наповнена образами красы природы або образами жывота сельских людей. Тематично авторы найчастіше зображують тяжкий живот Русина в Карпатах або оспівують родный край, причім домінують ту народны піснёвы мотивы. До той групи мож заділити як творы уж высше споминаных поетів Михала Павука, Еміла Цапцары, Анны Галгашовой, Юстины Матяшовской, Николая Гвозды, часть творів Штефана Смоля, Анны Галчковой і інших, так і творы молодых поетів – **Петра Ялча** ці **Павла Тырка**. Як уваджать В. Хома, „концепцію і штруктуру їх творів детерміновали русиньскы звыкы і обычаї, історичны події, топонімія і фолклор“ (Хома, 2005, с. 124). Книжно была тота поезія публікована в збірках поезії *Муза спід Карпат* (1996) і *Тернёва Ружа* (2002). Переважна часть той поезії є писана народно-бісідным русиньскым языком. Треба повісти, же покы іде о квантіту ці поетів, або їх творів, тота часть русиньской поезії є закы найбогатша, но квалітативно ся уровень высше споминаной поезії мінить од автора к авторови.

Споміджі уведжених авторів ся окреме вышпеціфіковала поезія **Осифа Кудзея**, котра тематично стоїть десь на граніці народно-будительской і народно-фолклорной поезії. Автор бере іншпірацію главно зо жывота чоловіка на селі, навязує на традицію легенд, приповідок і баєк а часто їх переплітатє малыма фолклорныма формами, но не обходить ани актуалны

культурно-сполоченьскы темы. Ёго поезія є писана простым, народно-бісідным языком а, навыше, авторови не є чужда ани алегорія і особитый гумор, котрый місцями переходить аж до острой сатіры. Поетічны творы Осифа Кудзея зачали выходити спочатку в *Народных новинках*, в часописах *Русин*, *Благовістник* і *Артос* і в русиньскых календарях, а аж в роках 2008 і 2009 вышли ёго творы в книжній подобі в збірках *Мудрость жывота*, *Байкы-Забавляйкы*, *Байкарёвы думы* і *Пацеркы*.

Подобну сатірічно-гуморістічну атмосферу поучного і забавного характеру несе в собі і проза, і поезія **Марії Гіровой**. Сїй прозаічны творы суть повны веселости і гумору, часто попереплітаны народныма традиціями і піснями, описує реаліту русиньского мікросвіта з ёго každоденныма радостями, старостями і тіпічнов русиньсков культуров, котра ся од давных часів формовала на селах. Поезія Марії Гіровой мать народно-будительскый аж піснёвый характер, а суть в нїй силны мотивы матери і материньской любви, котры місцями припоминають колысковы пісні. Авторка публікує в русиньскых календарях і періодіках. Поезія Марії Гіровой была публікована в зборнику поезії *Тернёва ружа* (2002).

Особитым автором, котрого творчість стоїть за увагу, є і **Юрко Харитун**. Перед вступом до літературы ся інтересовав зберанєм фолклору про діти: колысковых співанок, гаданок, дїтських гер і др. До русиньской літературы вступив збірок віршів *Гуслі з явора* (1995). Часть віршів із той збірки є наповнена мотивами жалю і наріканя поета одорваного од родного краю (што выходидь з автобіографічного факту, же автор жыє в місті Кежмарок, мімо русиньской громады). Но главнов тематіков лірікы автора є любовна поезія. Послїдня збірка поезії автора *Мої жалі* (2010) є писана вольным віршом а домінують в нїй мотивы природы, родного краю, споминаня на

дітинство, на молоді роки. Як автор, так і його ліричний герой є зв'язані з роднов землёв, з родным словом, з традицій, з співами і музиком, котрі звучать в кождім стишку його поезії.

Зо жывота чоловіка на селі наберать мотивы і **Миколай Ксеняк** – поет і прозаїк. З його творчости выбераме прозаїчны творы. Домінують в них образы майстрів-дротарів путуючих по світі за роботом і ліпшым жывотом. Їго проза є рефлексіом його дітинства і простору, в котрім виростав. Векша часть його творів суть курты повідання зо жывота майстрів-дротарів, споминання на давны часы. Обектом зображіння автора суть просты люде зо села, їх робота і їх жывотны радости і періпетії. Їго повідання вышли і книжно в році 1994 під назвов *О камюньских майстрах*, в році 2002 му вышла далша книжка – *Як біда Русинів з дому выганяла*, а в році 2009 *Жмені родной землі*.

Тяжкий жывот Русинів описує і тройтомовый роман **Василя Петрова** *Русины* (1993 – 1994), котрый своїм обсягом захоплює часовый період од кінця 19. стороча до скінчіння другой світової войны в році 1945. Роман описує нелем історичны факты, но є то і родинна сага. Роман є поглядом до жывота родини Кермешовых. Образ жывота родини є сімболіков цілкового господарського жывота на селі в лабірському регіоні в міджівойнових часах. Роман був wydаний в роках 1993 – 1994 по російськы а в році 1994 вышов його першы том в русиньскім языку.

По році 1989 продовжовала свою активну творчость і мала грудка авторів, котрі до баршановой революції выдавали свої творы в українськім языку.

Міджі таких авторів належить **Марія Мальцовска**. Ціла ей творчость была все заміряна на жывот простого, маленького чоловіка, а главно жен, на їх переживання, радости і болячки. Централным в ей прозі є жывот на селі, в малім русиньскім мікросвіті, де і в днешнім часі на підперек модерній добі панують традиції, ворожки, предсудкы, што вытворює остый кон-

траст з реалітов модерного світа. Проза Марії Мальцовской є кроніков емотівных переживань, котры стоять міджі фікціов і автобіографіов. Сперед року 1989 треба спомянути авторчини прозаїчны творы (*Юлчина тайна*, 1988, *Поточина*, 1991). Перша книжка авторкы написана по русиньскы была *Манна і оскоми́на* (1995), далша книжка – *Під русиньскым небом* (1998), за котру была авторка оцінена *Преміов А. Духновіча за русиньску літературу*. Далшым книжным твором авторкы є зборник куртых проз *Русиньскы арабескы* (2002) а посліднїв книг М. Мальцовской є *Зелена фатаморгана* (2007). Про діти і молодеж Марія Мальцовска написала книгу приповідок *Приповідкова лучка* (1995).

Подобно як М. Мальцовска, і **Штефан Сухый** зачав писати першы свої творы по українськы (збірки *Гірська вишня*, 1982, і *Сонячна композиція*, 1987). Як русиньскый автор ся выкрісталізовав по році 1989. Выдав книжны тітулы поезії: *Русиньскый співник* (1994), *Енді сидать на машыну вічності* (1995), *Аспірін* (2006), і прозы: *Як Руснакы релаксують* (1997), *Міст над ріков часу* (2010). Ш. Сухый удомашнив у нашій літературі драматічний жанер радіогры (*Добра вода*, *Склероза*, *Рулета*, *Хліб душы отця Александра*, *Владыка або добрый ученик Хріста*), є драматічним автором (*Выбраны урывкы із Старой і Новой Заповіді*, *Пташаче молоко*), але є і творцем поезії про діти *Азбукарня* (2004), *Слон на Кычарі* (2007), *Незабудка* (2008). Творчость Штефана Сухого є автентічна і орігінальна а проявлює ся в найрізнішых формах і жанрах.

Авторков пишучов про діти і молодеж, котра до року 1989 публікувала свої творы в українськім языку, є і **Гелена Гіцова-Міцовчінова**. Є єдним з мала русиньскых поетів пишучіх чисто про діти. Їй творчость є позначена догворічнов учительсков роботов. Іщі в році 1985 выдала в українськім языку збірку дїтської поезії *Загадки*. В сучасности їй вышла невелика кни-

жочка поезії про діти в русиньскім языку *Фіялочка* (2010). Її поезія адресована дітям є проста, навывше є грава і рітмічна, што є про дїтьску літературу дость важне.

Далшов авторков котра по році 1989 перешла із українського на русиньскый язык, є **Кветослава Мороховічова-Цвик**. В русиньскім языку выдала збірку поезії *Думкы і тужбы* (2010). Поезія Кветославы Мороховічовой-Цвик є наповнена мотивами природы, поетізує родный край, но находжаме у нёй і образы колобігу жывота, котры авторка переплітатъ з образами колобігу в природі. Її поезія є некомплікована своїм обсягом, писана є вольным віршом. Часть її поезії, котра є писана вязаным віршом, матъ силну тенденцію к фолклоризму.

Автором експеріментальной русиньской поезії є і **Михал Бицко**. В році 2007 вышла маленька книжочка ёго поезії *Тихомор жывота*, писана счаси по словацькы а счаси по русиньскы, написана є вольным віршом. Ёго поезія є алегорічна, асоціатівна і попере́ткавана філософічныма задумами. Ёго белетрістичны творы суть насычены образностёв, суть поглядом автора-маляря на найрізнішы темы, што є про русиньску літературу дость нетіпічне.

Автором, котрый ся вымыкатъ вшыткым тенденціям в русиньскій поезії, є **Валерій Купка**. В словацькім языку а счаси і в російскім вышли штири ёго збірки віршів *Непостоянность* (1994), *Муха в уху* (1997), *Ліза тихша як монастырь* (2000), *Скоморошины* (1996). Ёго поетічна збірка, котра вышла в русиньскім языку, *Дом без світла* (2004), обсягує віршы зо вшыткых ёго дотеперь выданых ціклів. Збірка є мозаїков філософічных віршів зо жывота і о животі, попере́плітана образами природы і атмосферов духовна. Найвекше майстровство автора – схопность затримати у віршах час, способность захопити трепетавость моменту і думкы – ся проявлять в цілій ёго поезії. Ёго поезія є поезія, котру читатель видить, чує,

поезія повна звуків, образів, символів і метафор. Є то поезія образна, символічна, наповнена духовнов енергіов і дінаміков. Автор майстровскы нараблять зо словом і думков.

Єднов з наймолодшых авторок є **Мірослава Лацова-Гупцеїва**, котра в красній літературі дебатовала збірков віршів *Аура* (2006). Є то невелика книжочка, но наповнена дінаміков і енергіов. Авторка лірічно выкреслює образ жывота молодого чоловіка, котрый глядять сам себе в контрастній реаліті модерного світа. Лірічний субект упадять до конфлікту міджі своїм внутрішнім світом і реалітов. В ей віршах домінують мотивы гляданы, любви, непокоя. В своїй ліріці авторка барз шыковно нараблять зо словом і ёго скрытыма значіннями і метафоров. Аплікує техніку вольного вірша попереплітану рідкыма римованыма стихами.

Молодов авторков драматічного жанру є **Зузана Галямова**. І кідь ей дебутава драма *Неслухняный Юрко* дотеперь не была выдана в книжній подобі, мала в році 2007 великий успіх на сцені Театру Александра Духновіча. Авторчина драматічна творчість ся централізує на приповідковий драматічний жанер, в котрім собі найдуть своє нелем діти, но і дорослы.

О тім, же русиньска література цалком не стагнує, но помалы ся розвивать, свідчать і оцініня, котры суть уділёваны за русиньску літературу на сцені домашній і світовій, а то: *Ціна і Премія Александра Павловіча*, котра ся уділює кажды два роки од року 2004 словацьким *Літературным фондом*. Тото оцініня установив *Літературный фонд* в році 2003 за найліпшы русиньскы белетрістічны творы і переклады. Дотеперь были *Літературным фондом* оцінены за 2004 рік Василь і Марія Хомовы за книжку *Оброджєня Русинів*. Премія А. Павловіча за переклад поезії была уділена Алені Блыховій за переклад віршів з ціклу *Молитвочки* словацького автора Мілана Руфуса. За рік 2006 *Літературный фонд* оцінив дебатовый зборник поезії

молодой русиньской авторки Мірославы Лацовой-Гупцеёвой *Аура*. Премію дістав Миколай Ксеняк за переклад *Езоповых баёк* зо словацького языка авторів Ігнаца Байзы і Йонаша Заборьского.

Не менше значіня про русиньску літературу мать і *Премія Александра Духновіча*, котру уділює *Карпаторусинський научний центр в США*. Уділює ся на русиньській міджінародній сцені за красну літературу од року 1997. Із русиньских авторів в Словакії были оцінені автори: Марія Мальцовска (1999), Штефан Сухий (2000), Миколай Ксеняк (2003) і Осиф Кудзей (2010).

Окреме місце в русиньській літературі мать переклад поезії і прозы з чужоязычної літературы. В найвекшім чіслі є белетрія перекладана зо словацького і російского а з часу на час ся по-явить і переклад з українського языка. Перекладають ся як великаны російской і словацькой класікы, так і сучасны, модерны автори. В не меншій мірі ся перекладать поезія і проза про діти і молодеж. Перекладовы творы ся публікують переважно в *Русиньскім літературнім алманаху* або звучать в розгласовій подобі в *Словацькім радію* а в меншій мірі ся публікують і в *Народных новинках*. До кругу активних перекладателів поезії і прозы до русиньского языка можеме заділити **Штефана Сухого, Мирона Сисака, Ярослава Сисака, Яну Трущінську-Сиву, Ленку Гаврилякову, Алену Блыхову** і далших.

З активним перекладом драмы до русиньского языка зачав по році 1998 **Василь Турок-Гетеш**, котрый був драматургом і перекладателём Театру Александра Духновіча. З ёго рук вышло много квалітних перекладів світової драматічної літературы, враховано Шекспірового *Гамлета*, Чехового *Уя Вані* і многих інших. В сучасности ся перекладом драматічних творів (главно про ТАД) займають **Валерій Купка**, з рук котрого вышли про русиньску културу цінны переклады російской класікы Гоголя, Горького і других авторів російских, словацьких і чеських.

ЛІТЕРАТУРА

ГІЦОВА-МІЦОВЧИНОВА, Гелена: *Фіялочка*. Свідник, 2010. 54 с.

КСЕНЯК, Миколай (ед.): *Русинський літературний альманах на рік 2008*. Пряшів: СРПС, 2008. 154 с.

КУПКА, Валерій: *Дом без світла*. Пряшів, 2004. 87 с.

ЛАЦОВА-ГУПЦЕЄВА, Мірослава: *Аура*. Братіслава, 2006. 92 с.

МОРОХОВІЧОВА-ЦВИК, Кветослава: *Думки і тужбы*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2010. 106 с.

ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Муза спід Карпат*. Пряшів: Русинська оброда, 1996. 168 с.

ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Тернёва ружа*. Пряшів: Русинська оброда, 2002. 80 с.

ХАРИТУН, Юрко: *Мої жалі*. Пряшів: Академія русинської культури СР, 2010. 188 с.

ХОМА, Василь, ХОМОВА, Марія: *Оброджіння Русинів*. Пряшів: СРПС, 2005. 224 с.

ХОМА, Василь (ед.): *Русинський літературний альманах на рік 2004*. Пряшів: СРПС, 2004. 130 с.

ХОМА, Василь (ед.): *Русинський літературний альманах на рік 2005*. Пряшів: СРПС, 2005. 156 с.

ХОМА, Василь (ед.): *Русинський літературний альманах на рік 2006*. Пряшів: СРПС, 2006. 152 с.

ХОМА, Василь (ед.): *Русинський літературний альманах на рік 2007*. Пряшів: СРПС, 2007. 150 с.

Mgr. Alena Blichová
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Nám. Legionárov 3
08001 Prešov
blichova@unipo.sk

AKTUÁLNE A NADČASOVÉ V TVORBE ŠTEFANA SUCHÉHO

Peter KÁŠA

Abstrakt

V príspevku sa zameriavam na interpretáciu najnovších básnických a esejistických textov rusínskeho básnika Štefana Suchého. V prvej časti vysvetľujem, prečo v texte využívam interpretačnú metódu, ktorá umelecké diela vníma aj ako texty kultúry. Rovnako načrtávam nadčasové paralely medzi formovaním spisovnej slovenčiny a rusínčiny. Uvažujem o úlohe spisovateľa v období profilovania nového jazyka a kultúry. Interpretáciu básní zo zbierky *Aspirín* začínam všeobecnou charakteristikou a typickými znakmi autorskej poetiky. Vyzdvihujem báseň *Chcem sa stať Slovákom!*, ktorá je satirou na asimiláciu ako spôsob kompenzovania komplexu menejcennosti. V esejistickej tvorbe analyzujem text, ktorý je tematickým pendantom tejto básne.

Kľúčové slová

Báseň, esej, satira, identita, Rusíni

Dnes sme svedkami paradoxnej situácie. Čím viac je voľne a verejne prístupných textov na čítanie, o to menej je čitateľov. Tí sa menia na konzumentov prezerajúcich internetové obrázky a klipy, alebo na „technikov“, ktorí cez ikonky texty iba prehľadávaciu, kontrolujú, sťahujú či kopírujú. Tradične tlačená a vydávaná kvalitná beletria sa stáva pre určujúcu väčšinu zbytočným luxusom. Asi to tak má byť. Veď po prečítaní dobrej knihy nikto nebude ani mladší, ani krajší, ani sa mu nezvýši bankové konto. Akú „váhu a vážnosť“ môže mať v tomto kontexte umelecké slovo napísané a vydané v jednom z najmenších a najmladších jazykov sveta – v rusínčine? Aby som sa vyhol priamej skeptickej odpovedi,

dovolím si kvôli analógii krátky historický exkurz do slovenskej literatúry.

1.

V roku 1814 vyšla v Levoči básnická zbierka *Tatranská múza s lýrou slovanskou*, ktorej autorom bol mladý Slovák z Gemera P. J. Šafárik. Dobová kritika takmer súhlasne ocenila výrazný talent mladého básnika, ale vyčítala mu odvážne inovovanie (poslovenčovanie) oficiálnej knižnej češtiny. (Takmer v tom istom čase podobným spôsobom kritizovali aj debut poľského básnika A. Mickiewicza, ktorý tiež hojne využíval v spisovnej poľštine bielorusko-litovské regionalizmy.) P. J. Šafárik po návrate z univerzitných štúdií v Jene napísal, že: „... *drsná reč učených skladateľov, nie je rečou prostého národa ... keby sme tie piesne (aj 'rusniacke', pozn. P. K.) mali iba na české kopyto navliekať a tak i písať, ich pôvodný charakter by sa stratil*“.¹ Túto svoju otvorenosť a preferovanie prirodzenosti na úkor „cudzej normatívnosti“ zavŕšil v *Dejinách slovenskej reči a literatúry*, kde v rámci systému slovanských jazykov a literatúr vyčlenil samostatnú kapitolu s názvom: *Jazyk a literatúra Slovákov*. O dvadsať rokov neskôr využil tento fakt J. M. Hurban ako kľúčový argument pri obrane novej spisovnej slovenčiny, ktorá napriek mnohým neprajníkom a problémom prežila a odvážny krok mladého Šafárika tak o generáciu neskôr pri niesol svoje ovocie.

Od konca 80. rokov minulého storočia som celé desaťročie s nadšením sledoval a čiastočne aj kriticky komentoval divadelnú produkciu Divadla Alexandra Duchnoviča v Prešove, ktorú aj vďaka pôsobeniu dramaturga a prekladateľa Vasil'a Turoka-Heteša možno nazvať „zlatou érou“ rusínskeho divadelníctva. Vtedy som si veľmi intenzívne uvedomoval, že cez nový a živý jazyk sa na javisku a medzi divákmi uvoľňuje zvláštna „energia“, akási esen-

1 ŠAFÁRIK, P. J.: Prívet k Slovanom. In *Jazyk, literatúra, spoločnosť*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1961, s. 30.

cia nového kultúrneho kódu, novej kolektívnej identity a pamäte, ktorá nemôže byť ani ukrajinská, ani slovenská. Moje pozitívne emócie však vždy korigovali aj ľudia „z druhej strany“, ktorí ma presviedčali, že rusínska identita áno, ale iba v spätosti s materskou Ukrajinou a spisovnou ukrajinčinou. Priznám sa, že aj ja som zapochyboval o tom, či „rusínske národné obrodenie“ nepôsobí v postmodernej dobe komicky a najmä anachronicky. Nakoniec, názory mladého liberálneho slovenského národovca J. M. Hurbana mi boli vždy bližšie ako moralizátorstvo konzervatívneho česko-slovenského slovanofila J. Kollára a tento model prevážil aj pri mojich dilemách okolo novej kodifikácie rusínskeho jazyka. Dnes viem, že som sa nemýlil, lebo prvé plody nového jazyka už dozrievajú.

2.

„Štefan Suchý je najvýraznejšou osobnosťou súčasnej literatúry Rusínov na Slovensku,“ čítame na prebale jeho ostatnej trojjazyčnej knihy esejí s názvom *Most nad riekou času*.² Na tomto mieste by som túto charakteristiku doplnil a rozšíril. Autor je totiž aj (najmä) synkretickou osobnosťou – kreátorom, hýbateľom a precizovateľom modernej rusínčiny vo viacerých jazykových rovinách a štýloch (poézia, próza, esej, publicistika, učebné texty, rozhlasová a divadelná dráma ...). Jeho umelecké texty nemožno interpretovať len v úzkych esteticko-typologických rámcoch literárnych druhov či žánrov. Veľmi často sú to typické „texty kultúry“ v najširšom zmysle slova, ktoré formujú špecifický znakový priestor. Cez rusínsky textový korpus sa profiluje a upevňuje rusínska identita. V tomto historicko-spoločensko-kultúrnom kontexte sa naplňujú a realizujú spoločné spisovateľsko-čitateľské aktivity tvoriace duchovný zdroj a bázu kolektívnej identity. Spisovateľ Š. Suchý, podobne ako slovenskí romantici, „odklína zakliatu krajinu“. Svoju

2 SUCHÝ, Š.: *Міст над рікою часу (Есеї). Most cez rieku času (Eseje)*. Prešov: Spolok rusínskych spisovateľov, 2009.

„dvojjedinnú rolu“, ktorá sa vinie medzi pólmi nadčasového umelca (básnika) a aktuálneho esejistu (publicistu) vyjadril aj v týchto dvoch myšlienkach: 1.) „*Rusínsky jazyk sa stal pre mňa istotou, lebo viem, že keď ním oslovím svojich krajanov, tak mi porozumejú. Je to istota komunikatívnej recepcie.*“ 2.) „*Človek má neustále merať svoju vlastnú hĺbku.*“³ V ďalšej časti načrtnem aké podoby a polohy môže mať dialóg medzi „komunikatívnosťou a hĺbkou“ a ako sa to konkrétne prejavuje v básnickej a tvorbe Š. Suchého.

3.

Knižný titul *Aspirín* z roku 2006 možno považovať za klasickú básnickú zbierku alebo výber z veršov, aj keď obsahuje úvodný rozhovor s autorom, z ktorého sme vyššie citovali, a niekoľko krátkych próz v závere. Mnohotvárnosť a pestrosť sa však prejavuje nielen navonok, ale aj v hlbších textových vrstvách, ktoré sú preniknuté hľadačskou variabilitou a všadeprítomnou iróniou a sebai-róniou. Tento moment, ktorý je „korením“ pravej a modernej umeleckosti, sa objavuje nielen v básňach humorných a satirických, ale aj vo veršoch intímnych, reflexívnych i spoločensky aktuálnych. Frapantným príkladom je aj názov knihy evokujúci ironické konotácie, ale aj jemne provokujúcu metaforiku. Autor akoby ponúkal (predpisoval) čitateľom „slová viazané v rýmoch a strofách“ ako univerzálny liek, ktorý síce dokonale nevylieči žiadnu chorobu, ale aspoň utlmí bolesti a vyvolá chvíľkový dobrý pocit a uvoľnenie. Prvé básne informujúce o zložení lieku naznačujú, že autor nepracuje s „umelou jednozložkovou chémiou“, ale s látkou na čistej prírodnej báze: sadenie a ťahanie repy, súkromný zverinec, rusínsky medvedík, dáma lovkýňa či pichajúci hmyz. Siedma báseň s názvom *Kúsok lyriky* je veršovaným receptom naordinovaným lyrickým subjektom, ktorý nie je dobrý lekárnik a pochybuje aj

3 SUCHÝ, Š.: *Aspirín*. Prešov: Rusín a Ľudové noviny, 2006, s. 3 a 6. Poznámka: Všetky uvedené citáty z diela Š. Suchého sú len pracovné filologické preklady autora príspievku.

o svojich básnických tvorivých schopnostiach. Je to skôr hypochonder hľadajúci vhodné slová ako lieky. Nielen že sa nedokáže skoncentrovať na výnimočný a veľký poetický výkon, ale sa nad tým aj provokujúco a sebaironicky usmieva: „*Hovorí, že nepíšem básničky/ na vine je pero, ktoré spadlo za skriňu/ a tak tvorím len rozprávočky.*“ Viackrát však pripomína, že trochu lyriky ešte nikomu nezaškodilo, aj keď to nie je často ani „celkom sladké, ani celkom pravdivé“, takmer ako aspirín, chorobu síce nevylieči, ale utlmí bolesť a občas aj trochu poteší.

Báseň s názvom *Chcem byť Slovákom!* považujem za kľúčovú, lebo sa v nej koncentrujú mnohé typické výrazové a významové znaky autorskej poetiky. Živá aktuálna apelatívnosť vyjadrená v ironickej podobe prerastá cez jemný humor až k finálnemu sarkastickému výsmechu. Autor tematizuje rusínsku (ne)identitu a jej pokrivenú, zdeformovanú a nejasnú podobu. Rovnako sa však pranie aj univerzálna ľudská pohodlnosť, lenivosť a pasivita. Báseň, ktorá má charakter krivého zrkadla, je vybudovaná ako naliehavá svedčnosť či monológ, ktorý predpokladá prijímateľa. V tomto prípade je to kolektív, čo sa čitateľsky odкрýva v záverečnej strofe: „*Hovoríte, že mám byť ticho?*“ Laxná a ľahostajná rusínskosť sa tu prezentuje v priamej konfrontácii so sebavedomou, hrdou a prítlačlivou slovenskosťou. Určujúce sémantické gesto otvárajú prvé dva elegicko-sentimentálne verše s parodujúcim nádychom sebaľútostivého povzdychu: „*Tak rád by som bol Slovákom, ja, nešťastný Rusnáčik!*“ Na jednej strane neutrálna jasnosť a priamosť, na druhej s eufemisticky zvýrazneným sebaopodceňujúcim znakom nedospelosti až detinskosti. Princíp opozície Rusín/Slovák sa modifikuje do kolektívneho obrazu My/Oni, v ktorom paradoxne a v rozpore s národnými autostereotypmi sa vlastnému etniku pripisujú negatívne charakterové črty ako: prispôsobivosť, nekritický obdiv cudzieho, opovrhovanie vlastným, konzumné ciele. Oproti tomu cudzí, aj keď najbližší Slováci, sú objektom obdivu a závidi.

Autor však výsmešne a ironicky využíva aj slovenské národné symboly ako fujara, mestá Martin a Žilina, ale aj ľúbozvučnú slovenčinu, otvárajúcu bránu do sveta šťastia a blahobytu. Zdá sa, že osudom Rusínov bola kedysi ďaleká Amerika, neskôr bližšie Čechy a dnes stačí už len Žilina „za humnami“ ako „slovenský Jeruzalem“. Po štyroch úvodných strofách, kde ešte prevláda jemná irónia a súcitný humor, sa objavuje jadrnejší jazyk. Dôkazom je aj dvojveršie: *„Ak nie ja, tak aspoň nech moje deti/ stanú sa hrdými Slovákmí.“* V centrálnej strofe sa anaforicky opakuje úvodný verš, ale už nevzdychá „nešťastný Rusnáčik“, ale „durný Rusnák z východu“. Eufemizmus sa tak nahrádza násobenou pejoratívnosťou. Lyrický subjekt oddane a s výrazom komplexu menejcennosti prijíma hanlivé označenie prichádzajúce zvonka a z prostredia dominantného národa. Takéto konanie je v súlade s postkoloniálnou teóriou, kde označený v podradnej úlohe prijíma svoju rolu, zmieri sa s ňou, čím vytvára optimálny priestor pre nadradeného, aby s ním mohol ďalej a ešte voľnejšie manipulovať. Navyše, aj formou „písaných a nepísaných“ zákonov „o štátnom jazyku“ v intenciách známeho: „Na Slovensku po slovensky.“ Pointa prichádza v predposlednej strofe vo veršoch: *„Vážnosti žiadnej nemá človek/ preto poďme k Slovákom!// Ja ale nemám na cestu,/ takže musím sedieť doma.“* Status „hľadájúceho (sa)“ Rusína je tak ešte beznádejnejší. Nemôže sa ani vedome asimilovať, zostáva doma v stave nepotrebného a „sladko driemajúceho medvedíka (z erbu)“.

Podobne aj v ďalších básňach originálne spája Š. Suchý humor s poéziou, spontánnu naivitu, prirodzenosť a hravosť s intelektuálnou kritickou reflexiou a ohraničený „spevavý“ rytmus s otvorenou obraznosťou. V základných znakoch a východiskách je to poetika, ktorú v slovenskom kontexte bohato využívali M. Lasica, Ľ. Feldek, T. Janovic či J. Štrasser a v Čechách najmä dvojica J. Suchý a J. Šlitr. Potvrďuje to aj báseň *Rap o repe*, kde temporytmus, kompozícia a myšlienka vytvárajú takmer dokonalú jedno-

tu. S aktuálnym presahom sa tu tematizuje známy „rozprávkový“ príbeh o „dedkovi a repe“. Úspešný podnikateľ v poľnohospodárstve ide osláviť „zázračnú repu“ ako zdroj budúceho bohatstva, ale medzitým mu ju ukradnú bezdomovci. Ale ako čítame: „*Rusnák sa len tak ľahko nevzdá/ šikovne sa zorientuje/ o rok vysadí repy dve.*“ Hurá optimizmus však rýchlo opadne, lebo biznis s repou v poľnohospodárstve môže byť asi taký úspešný, ako „rapovanie“ v rusínčine.

Žena a ženský svet sa vo veršoch Š. Suchého objavuje často a v rozličných situáciách a polohách. V humornej básni *Dojičky z Fričky* sa napríklad tematizuje márna a žalostná túžba žien v stredných rokoch po erotickom zážitku. Nespokojná s mužmi je „Tera z nižného konca i Mara spoza vody“, preto v zúfalej situácii rozmyšľajú o alternatívnej verzii, že „*zavolajú Majstra Pavla z Levoče/ povedia mu, že im treba/ vyrezať chlapa z duba,/ lebo drevo ako drevo*“. Autor sa tu zaujímavo pohráva s metaforou dreva (les-drevorubač-drevený muž-rezbár), ale aj s využitím originálneho a prekvapujúceho protikladu ženskej vitality a mužskej zadubenosti. Je to hravo a humorne napísaný text, z ktorého vyžaruje ženské sebavedomie prerastajúce až do hrdej feministickej nepoddajnosti a vytrvalosti. Problém (ne)komunikácie spojený s absenciou „jemnosti a nehy“, ale aj skrytej túžby po zmene a novom vzťahu tematizuje autor v krátkej a zdanlivo jednoduchej básni *Žena zo vzduchu*. Na minimálnej ploche je tu vyrozprávaný mikropříbeh a sugestívny bohato štruktúrovaný text o tajomnej žene z telefónu a starom mládencovi, ktorý sa stane obeťou omylu a chvíľkovej slasti. Nečakané oslovenie „zlatko“ ho prekvapí i pohladí, ale rýchlo pochopí, že všetko je inak, lebo on, žiaľ, nie je milovaný Miki. Krátky kontakt sa skončí z jednej strany ospravedlnením a z druhej vytriezvením. V závere sa objavuje staromládenecká výčitka: „*Mama, ako mi je ukrutne!// Čo sa to dnes robí vo vzduchu?/ Prečo, mamka moja,/ starým mládencom dávate meno Janko?*“ V tej-

to komornej a hlbavej básni využíva autor „čechovovskú“ súcitnú iróniu a humor, ktorý je smutný a smútok, ktorý pôsobí komicky.

Básnická zbierka *Aspirín* je tematicky i žánrovo heterogénna, variabilná a tvorivo hľadačská. Vyššie analyzované humorné a hravé texty často vyvažujú vážne a dôstojné básnické reflexie priamo odkazujúce na aktuálne životné otázky a problémy rusínskeho etnika (*Medvedík z erbu, Žalm blahoslavenému Petrovi Pavlovi Gojdičovi*). Satirickú ostrosť a nemilosrdný sarkazmus „obrusujú a zjemňujú“ meditatívne a intímne básne (*Druhý sneh, Autobus blues, Pieseň o čase ...*). V záverečnej básni *Don Quijote* sa metaforicky a v integrovanej filozofujúcej podobe zjavuje hodnotový systém básnika Š. Suchého. Za svojho hrdinu si preto príznačne vybral „rytiera smutnej postavy“, ktorý sa ironicky smeje a paroduje aktuálny „životný“ svet okolo seba, ale zároveň vzbudzuje úctu svojou nezlomnou túžbou po nadčasových hodnotách a ideáloch. Autor sa opäť hrá s eufóniou: Quijot „kýcha na banálny svet a chichoce sa zo všednej hlúposti“, ale napriek tomu túži po „čistých a dôstojných vzťahoch“. Prekvapujúco „znie“ aj záverečná strofa, kde sa vyvolávajú „zvuky a tóny saxofónu,/ aby rozveselili čudné sklony/ zosmutnelých don-kichotov“. Lyrický subjekt sa však aj v týchto záverečných veršoch tajuplne a ironicky usmieva, lebo vie, že aj veselé tóny saxofónu sú vo svojich tajomných hĺbkach „clivé, smutné a melancholické“.

4.

Ako sme už v úvode naznačili, spisovateľ Š. Suchý sa aktívne venuje aj literárnej publicistike. Vydal trojjazyčnú knihu esejí s názvom *Most nad riekou času*,⁴ kde asi polovica rusínskych textov je preložená aj do slovenčiny a angličtiny. Autor zväčša reaguje na aktuálne sociálne problémy, ktoré chápe cez prizmu človeka a jeho miesta v širších a užších spoločenských vzťahoch. Často

4 SUCHÝ, Š.: *Mim*, c. d.

tematizuje osudy ľudí z okraja spoločnosti (*Zlodej z Lidlu, Replika z life scény, Obed s Rómami ...*). Aktuálne sociálne problémy neraz prerastajú do univerzálnejších metafor nezakorenenosti, straty individuálnej aj kolektívnej identity a zúfalej beznádeje a samoty. V týchto súvislostiach neobchádza ani pranierovanie takých ľudských vlastností ako je nevšímavosť, ignorancia, ľahostajnosť a farižejstvo, ktoré neobchádza ani tých, ktorí to v rámci svojej profesie pranierujú vo „verejných i duchovných“ inštitúciách. Esejistickým pendantom vyššie interpretovanej satirickej básne *Chcem sa stať Slovákom!* je text *Kam pôjdeme s rusínskym jazykom?* Autor tu kritizuje ľahostajný a laxný prístup starších i mladých Rusínov k svojmu materinskému jazyku, rodinným tradíciám a užšiemu regiónu, v ktorom sa narodili. Hľadajú čo najľahšie „cesty životom“, pomáhajú si rozličnými výhovorkami a únikovými cestičkami. Do popredia sa dostáva najmä problém stratenej strednej generácie, ktorá prerušila tradičné väzby z rodičmi a starými rodičmi, a výčitky svedomia pred vlastnými deťmi zakrývajú „mimikry“ kvôli ľahšej ceste životom a problémom, ktoré môže prinášať rusínska identita. Autor vykresľuje paradoxnú situáciu, keď sa mladí ľudia sťažujú, že: „*Rodičia nás začínajú podozrievať z toho, že ich nahovárame na to, aby sa stali divochmi a ich deti 'durnými' predpotopnými rusnakopitekami.*“ Objavuje sa aj naliehavá otázka, že prečo sa len vo výnimočných prípadoch hovorí uznanlivo o „hrdých Rusínoch“ a takmer vždy iba o „dajakých Rusnákoch“. Odpoveďou je záverečná veta: „*Z našej hanby a cudzích posmeškov sme učinili obyčajné právo.*“ Opäť sa tu tlačí slovenská paralela. V časoch silnejúcej maďarizácie, na konci 19. storočia, keď masy Liptákov a Oravcov pracovali v Budapešti, napísal Martin Kukučín „netypickú“ poviedku *Na našej hradskej*. Slovákov kritizuje, že sú hrdí a sebavedomí iba doma na vlastnom gazdovstve, v dedinskej krčme a vyobliekaní v nedeľu v kostole. V hlavnom meste sa však väčšinou menia na beztvárú masu oddaných a ponížených

sluhov a karieristov, ktorí bez hanby, hrdosti a za deravý groš urobia čokoľvek.

5.

Literárne texty Š. Suchého sú rôznorodé a premenlivé, ale takmer vždy inšpiratívne, lebo sa v nich zjavuje aktuálny svet (a nielen rusínsky) v rozličných podobách, neraz priamo a úderne, inokedy v krivom zrkadle a so sarkasticko-ironickým úškľabkom. Autor otvára dialógy v rozličných smeroch a rovinách, pritom neustále pripomína, že literatúra vzniká v spojitých nádobách, kde „autor hľadá svojho čitateľa a umelecká hĺbka svoju mravnú výšku“ a naopak.

LITERATÚRA

ŠAFÁRIK, P. J.: Prívet k Slovanom. In *Jazyk, literatúra, spoločnosť*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1961, s. 30.

SUCHÝ, Š.: *Міст над ріков часу (Есеї). Most cez rieku času (Eseje)*. Prešov: Spolok rusínskych spisovateľov, 2009.

SUCHÝ, Š.: *Аснїпїн*. Prešov: Rusín a Ľudové noviny, 2006.

Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.

**Katedra slavistiky – Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove**

Ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

peterkas@unipo.sk

ZELENÁ FATAMORGÁNA MÁRIE MAL'COVSKEJ

Ivana DŽUNDOVÁ

Abstrakt

Príspevok rozoberá novelu Márie Mal'covskej *Zelená fatamorgána* z viacerých hľadísk. Interpretačne zahŕňa špecifiká literatúry písanej ženami, pre ktorú sú charakteristické typické témy ako napr. násilie, pôrod, vzťah matky a dieťaťa a pod. Okrem toho sa sústreďí na charakteristiku ženských postáv v diele. *Zelená fatamorgána* je však nielen ženskou literatúrou, ale obsahuje aj niekoľko ďalších významných tendencií súčasnej literatúry ako spoločenská kritika, národnostná tematika, tradície, generačné rozdiely. Všetkých týchto tém sa autorka novely dotýka prostredníctvom príbehu nešťastnej matky a jej boja s vytúženým dieťaťom.

Kľúčové slová

Mária Mal'covská, súčasná rusínska literatúra, literatúra písaná ženami, národnostná tematika, ženská postava

Novela *Zelená fatamorgána*.

Stretnutie s rusínskym textom *Zelená fatamorgána* Márie Mal'covskej, ktorá patrila k najznámejším a najproduktívnejším rusínskym spisovateľom na Slovensku, bolo zaujímavé hneď z viacerých dôvodov. V resumé ku knižnému vydaniu novely sa okrem iného píše: „*Je to úprimná citovo ladená svedčnosť matky, ktorá sa nevzdáva aj napriek beznádejnému stavu svojho syna. Problém zostáva otvorený, avšak vyvoláva množstvo otázok.*“ (Mal'covská, 2007, s. 142). Táto charakteristika je však veľmi stručná, pretože M. Mal'covská svojou novelou tematicky siahla oveľa hlbšie a do súčasnej rusínskej literatúry tak prináša okrem citového utrpenia matky aj niekoľko ďalších, širších tém. Ide predovšetkým

o zapracovanie národnostnej tematiky na pozadí iných tém ako sú napr. spoločenská situácia, kontrastný pohľad na život na dedine a v meste, rodinné vzťahy, tradície, ale aj moderná a v súčasnosti veľmi aktuálna tematika drogovej závislosti.

Z teoretického hľadiska je *Zelená fatamorgána* novela a zachováva všetky základné kritéria tohto epického žánru. Celým textom sa tiahne leitmotív, ktorým je utrpenie ženy – hlavnej postavy Il'ky vo viacerých obdobiach jej života. Ďalším zo základných znakov novely je relatívne malý počet postáv, čo v uvedenom texte môžem taktiež konštatovať. M. Maľcovská najprv príbehom nešťastnej študentky a neskôr aj utrápenej matky zobrazuje každodenný život v dvoch základných, kontrastných prostrediach – v meste a na dedine. Dej sa rozvíja na základe jednej udalosti, a to znásilnenia mladej Il'ky, nechceného otehotnenia, ktorého dôsledkom bola interrupcia, a jej následného skratového riešenia problematickej situácie, pri ktorej sa hrdinka rozhodne čo najskôr znova otehotniť a zaplniť medzeru vo svojom smutnom živote novým životom. Ďalej príbehom hýbe nová bytosť – syn Svaťko a jeho postoj k matke i prostrediu, v ktorom žije. Ide teda o charakteristiku každodenného života, opis všedných dní a reálnych situácií, ku ktorým dochádza v postupne veľmi emotívnom, ba priam vyhrotenom vzťahu matky a syna. V súlade so znakmi novely je aj záver rozprávania, a to „požiadavka výraznej pointy na konci príbehu, čo sa dosahuje náhlým, neočakávaným zvratom a rozuzlením konfliktu“ (Žilka, 1984, s. 261), ktorým je v tomto prípade neočakávaný pokus o samovraždu hlavnej hrdinky Il'ky¹ a jej záchrana príchodom vedľajšej postavy, Il'kinej starej známej zo študentských čias, Val.

Literatúra písaná ženami. Estetika utrpenia. Žena hrdinka.

Vychádzajúc z feministických teórií a charakteristík literatúry písanej ženami považujem za správne zaradiť *Zelenú fatamorgánu*

1 Čitateľ na základe príbehu očakáva skôr smrť syna Svaťka ako matky.

k dielam tzv. estetiky utrpenia.² Pre diela zaradené do tejto skupiny sú charakteristické opisy rýdzo ženských a zároveň šokujúcich a intímnych tém ako sú napr. znásilnenie či pôrod. Tematika telesnosti a zobrazovanie ženských skúseností je typické pre ženské písanie, pretože sa predpokladá, že žena-autorka dokáže ženské trápenie i potešenie vyjadriť prirodzenejšie ako muž-autor. Základné tendencie tzv. ženského písania, medzi ktoré okrem spomínaných typov estetik patrí napr. aj efekt inovátorstva a šoku, nachádzame aj v novele M. Maľcovskej. K šokujúcej situácii dochádza už v študentských časoch mladej Il'ky, keď sa v rozpore so svojimi očakávaniami dostáva do rúk podvodníka a namiesto príjemného rendezvous v známej reštaurácii skončí omámená v hotelovej izbe s cudzím mužom, ktorý ju násilne zneužije. Za druhý šokujúci zvrat považujeme zistenie matky, že jej milované dieťa je väčšinu času pod vplyvom omamných látok, ku ktorým sa dostáva priamo v bezpečnom dedinskom prostredí, a tretím, kľúčovým šokujúcim momentom je nečakaná návšteva starej priateľky v momente skratového a konečného riešenia bezvýchodiskovej situácie hlavnej hrdinky.

Okrem tematického zamerania spĺňa *Zelená fatamorgána* aj ďalšie podmienky pre zaradenie do tzv. ženskej literatúry. Nielen tým, že ide o text ženy-autorky, ktorý spracúva ženské témy, ale aj väčšina najvýznamnejších postáv diela pochádza zo ženského sveta.

Hlavná hrdinka Il'ka predstavuje v úvode diela prosté dievča z dediny, ktoré túži po lepšom živote. Snaží sa odísť z rodného domu, aby dokázala viac, aby zmenila svoj osud ťažko pracujúcej dedinčanky a nevzdelanej ženy v domácnosti, ktorú v nej vidí jej otec. Tým, že sa jej podarí dostať nielen na strednú školu, ale následne aj na prestížne štúdium práva dokazuje Il'ka sebe aj okoliu svoju hodnotu. Zobrazuje pracovitú a snaživú ženu, ktorá sa doká-

2 Literatúra písaná ženami rozoznáva dva základné princípy v tvorbe, a to estetiku všednosti a estetiku utrpenia, viac pozri napr. práce Elaine Showalter.

že vlastnými silami prepracovať zdola nahor v rámci spoločenského rebríčka (na dedine sa dostáva do pozície uznávanej a šikovnej mladej ženy – od pasenia kráv k štúdiu paragrafov) a zároveň je Il'ka obyčajnou, prostou ženou, spravodlivou, dobre vychovanou, správne zmýšľajúcou, ktorá sa napriek dedinskému pôvodu uchytí aj vo veľkom meste. Treba povedať, že orientácia v mestskom prostredí, ktoré autorka okrem iného zobrazuje ako kontrastný variant k dedine, robí hlavnej hrdinke zo začiatku veľké problémy. Il'ka pôsobí vo veľkom meste ako nesúrodý prvok, niečo čo narušá zabehnutý život dynamického mesta – napr. v situácii, keď sa zdraví všetkým ľuďom na ulici a nerozumie prečo každý ignoruje jej dobrú výchovu a už vôbec nechápe prečo je za to, čo je prirodzené na dedine, ešte aj potrestaná príslušníkmi polície.

V mladom veku teda Il'ka predstavuje naivnú študentku, dôverčivý typ dievčaťa, ktorý sa dostáva do problémov práve kvôli svojej nepoškvrnenej duši. Dievča nečaká zradu od známych (študentov, s ktorými sa dostane do kontaktu v rámci bezpečia kontrolovaného internátu) a už vôbec nie od chlapca, ktorý si všimol jej výnimočnosť v porovnaní s úspešnejšími a populárnejšími dievčatami, ktoré reprezentuje postava spolubývajúcej Val. Po nepríjemnom zážitku sa z naivnej študentky stáva rozhodná žena, ktorá pristúpi k radikálnemu riešeniu svojho problému, k interrupcii. Hrdinka však po zákroku pôsobí ako zranené zviera trpiace fyzickou, ale i psychickou bolesťou, keď si uvedomuje, že spáchala hriech. V tejto súvislosti by som chcela upozorniť na fakt, že znásilnená žena, ktorá je okolnosťami donútená zabiť rodiaci sa život v sebe, vníma svoj čin ako hriech a nezamýšľa sa nad hriechom spáchaným na nej. Nevyčíta nikomu nič, nehľadá príčinu stavu v iných, ale iba v sebe a seba za to aj najviac kritizuje a trestá. Špecifickým momentom v tejto časti príbehu je situácia, keď si Il'ka v sprche vypočuje rozhovor cudzích žien o následkoch interrupcie a „o nevyhnutnosti“ rýchleho otehotnenia po takomto zákroku, aby žena

neprišla o možnosť mať dieťa. Vtedy sa z naivnej a zranenej Il'ky stáva motivovaná, silná žena s jasným cieľom – čo najskôr otehotnieť, porodiť syna a vychovávať ho sama, bez muža. Emancipácia ženy sa potom dôsledne prejavuje, keď Il'ka naozaj otehotnie so svojou platonickou, tínedžerskou láskou Jarom a rozhodne sa zamlčať mu tento fakt a odoprieť dieťaťu otca. Ako odvážnu ženu ju treba vnímať nielen kvôli tomuto rozhodnutiu, ale predovšetkým preto, že sa rozhodne stať slobodnou matkou v prostredí, ktoré ju za to odsudzuje a v ktorom je tento stav vnímaný ako istá anomália, čosi čo sa v slušnej rodine nesmie stať. Dedina vníma Il'ku nielen ako skrachovanú študentku, opustenú ženu a slobodnú matku, ale aj ako človeka, ktorý nadhodnotil svoje sily a zákonite na to musel doplatiť.

Po návrate do rodného kraja a po narodení syna Svat'ka sa Il'ka upína na svoju rodinu a starostlivosť o blízkych (nielen o syna, ale aj o chorého otca) sa stáva zmyslom jej života. Skúsenosti s mestom a cudzími ľuďmi robia z Il'ky matku, ktorá až príliš miluje svoje dieťa a bezdôvodne a prehnane ho chráni pred všetkým. Ako matka sa Il'ka úplne izoluje. Žije len pre syna. O to ťažšie je pre ňu zistenie, že syn ju nenávidí, že jej starostlivosť vo vyššom veku vníma ako čosi negatívne a obmedzujúce jeho osobnú slobodu a vývoj. Il'ka nerozumie prečo ju syn nemá rád, keďže ona mu okrem základnej starostlivosti splní všetko, čo mu na očiach vidí, čím si istým spôsobom kompenzuje a vynahrádza to, čo v detstve nedostala ona sama. Svat'o žiada od matky stále viac a jej lásku a starostlivosť jej vôbec neopätuje, práve naopak, považuje ju za príťaž. Keď Il'ka zistí, že za synovým správaním sú drogy, po prvotnom šoku z toho odkiaľ sa do čistého, dedinského sveta tieto omamné a návykové látky dostali, rieši situáciu radikálne, akčne a silou (fyzickým zničením rastliny konope). Po čase zistí, že zničiť zdroj drog v dedine nestačí, že syn sa jej odcudzil oveľa viac a že potrebuje väčšiu zmenu – v tom čase sa mu snaží nájsť prácu

a vypestovať zdravé návyky. V tejto časti príbehu sa z Iľky opäť stáva bezradná a slabá žena, ktorá nedokáže vyriešiť svoje problémy ani problémy svojich blízkych a utieka sa ku kontroverznému riešeniu – zavolá na svojho vlastného syna políciu. Keď ani to nepomôže, preorientuje sa Iľka na odstránenie problému v sebe a vyberá si tiež pomerne nešťastné riešenie, rozhodne sa spáchať samovraždu.

Prosté dievča z dediny, stratená študentka vo veľkomeste, zranené stvorenie, emancipovaná slobodná matka a nakoniec zúbožená, bezradná žena, to všetko sú tváre hlavnej hrdinky Iľky, ktorá prostredníctvom svojich zážitkov a vzťahov vytvára celý príbeh novely M. Maľcovskej *Zelená fatamorgána*.

Kontrastnou postavou k Iľke je jej priateľka Val. S Val sa stretávame v úvodnej časti novely ako s bohatou úspešnou právničkou, ktorá mala to šťastie, že sa nielen narodila tým správnym rodičom, ale aj svoju prestížnu, súkromnú právnickú prax si otvorila v období, keď sa na Slovensku s podobnými aktivitami iba začínalo, takže jej úspešný pracovný život je základom jej osobného šťastia. Val je prototypom emancipovanej, krásnej a dobre zabezpečenej ženy, ktorá berie od života všetko, čo jej ponúka a nemôže si sťažovať. Napriek tomu, že takmer všetok svoj čas trávi v práci alebo v spoločnosti, občas si uvedomuje svoju samotu, ktorá „bolí“. Okrem pôvodu a postavenia sa Val do kontrastu s Iľkou dostáva aj na ďalších úrovniach – je prostoreká, ostrieľaná, sebavedomá a pod.

Vďaka tomu, že M. Maľcovská zasadila prostredníctvom povolania postavu Val do prostredia spravodlivosti, dáva tejto naoko negatívnej postave aj kladné vlastnosti. Val sa občas zamýšľa nad tým ako pomôcť svojim klientom, v začiatkoch svojej práce si pripúšťa jednotlivé prípady a chce ľudsky zachraňovať svet. K prepojeniu osudov postáv Val a Iľky ako bývalých spolužiačok a spolumýšľajúcich dochádza v príbehu vtedy, keď sa náhodne stretávajú na ulici, pričom Val Iľku nespozná a kriticky ju hodnotí ako za-

nedbanú ženu. Dostáva sa teda k pôvodnému študentskému názoru o „zaostalosti“ dedinčanky, ktorá v živote nič nedosiahne. Il'ka jej však pošle svoje pomyselné volanie o pomoc prostredníctvom listu papiera s vyrozprávaným príbehom o jej živote. Hodnotiaci charakter Val najprv bráni považovať niečo napísané Il'kou za dôležité, ale vnútorný nepokoj ju nakoniec donúti prečítať si príbeh a nečakane zasiahnuť do deja. Takže čitateľsky nesympatická postava Val sa do príbehu vracia práve v závere, v rámci nečakanej pointy a radikálneho rozuzlenia príbehu, keď práve tá nepríjemná a nafúkaná Val zachráni Il'ke život. V tom momente sa stáva negatívna a protichodná postava postavou sympatickou a namyslená „ženská“ záchrankyňou.

Okrem týchto dvoch základných ženských postáv sa v príbehu stretávame aj s ďalšími, na prvý pohľad menej významnými ženskými postavami, ktoré však majú pri rozvíjaní deja svoje stabilné miesto a dôležitú úlohu. Medzi tieto postavy patrí napr. sympatická židovka Hanka, predstavujúca odlišný a zároveň výnimočný element v relatívne súrodej spoločnosti. Hankina výnimočnosť je v prvom pláne v jej neobyčajnej kráse, je to dlhovlasá ryšavá priam exotická žena, a jej špecifické postavenie je aj v tom, že milým, ľudským a vládny správaním k odstrkovanej študentke Il'ke rúca mýty o zlých a nepravých židoch.

Do skupiny priateľov hlavnej hrdinky patrí aj postava Vierky, susedky z dediny, ktorá zasahuje do života Il'ky v ťažkom období trápenia sa so synom. Vierka okrem toho, že predstavuje vernú priateľku ochotnú povedať matke krutú pravdu o jej synovi, zobrazuje aj veľmi tradičnú postavu v literatúre písanej ženami – ženu, ktorá veľmi túži po dieťati a sama ho nemôže mať. Aj vďaka tomu je Vierka pre Il'ku oporou v čase, keď má so synom najväčšie starosti, pretože ona sama by dala všetko hoci aj za zlé a problémové dieťa, len aby zaplnila prázdnotu v srdci, v duši, v dome. V opozícii k Il'ke stojí nielen ako bezdetná žena, ale aj ako manželka žijúca

so svojím mužom vo vyrovnanom a spokojnom vzťahu, aj keď nenaplnenom, lebo obom im chýba dieťa.

Pri charakteristike ženských postáv v diele *Zelená fatamorgána* sa treba zastaviť aj pri postave Il'kinej matky. Táto postava reprezentuje tzv. starú školu ako matka podporuje svoju dcéru vo všetkom. Dôveruje jej schopnostiam, ale pre istotu si poistí dcérin nástup do školy malou protekciou cez vzdialených príbuzných. Po nešťastnom návrate Il'ky domov svoju dcéru ako správna milujúca matka podporuje, aj keď si uvedomuje dôsledky najmä v podobe dedinského ohovárania. V ťažkej situácii dcéru zachráni – nájde jej prácu, pomáha jej s dieťaťom, trpí jej nálady, správa sa milo k problémovému vnukovi aj keď vie, že ju okráda a pod. Il'kina matka je pokorná a spravodlivá žena, ktorá symbolizuje tradície, dedinu a starý svet. Napriek generačným rozdielom je pre svoju dcéru a vnuka veľmi potrebným, stmelujúcim prvkom vo vzťahoch.

Obraz matky v novele M. Maľcovskej kompletizuje moje úvahy o ženských postavách v tomto texte, pretože matkou je Il'ka, Il'kina matka je matkou i starou matkou, v ich blízkosti žije Vierka, ktorej osud nedoprial, aby sa stala matkou aj keď po tom veľmi túži, a treba určite spomenúť aj Val ako ženu, ktorá nestihla byť matkou kvôli svojej zaneprázdnenosti a kariére. Symbolickými obrazmi matky sú aj matka-dedina a matka-príroda. V súvislosti s matkami v tomto diele možno povedať, že prevládajú negatívne emócie, lebo Il'ka je šťastnou matkou len chvíľu, rovnako ako jej matka sa z dcérinho úspechu teší iba chvíľu.

Rusínske špecifiká. Rozprávač. Témy.

Aj keď by sa zdalo, že novela M. Maľcovskej sa sústreďí iba na ženský svet, opak je pravdou. Ako som už naznačila na začiatku, viditeľné sú špecifiká národnostného textu ako aj prepájanie viacerých tematických okruhov. V centre pozornosti stojí negatívny zážitok mladej Il'ky, ktorý spustí kolobeh zla a nešťastia v jej živo-

te, ale novela je hodnotným textom aj z hľadiska sociologického statusu hrdinky, ktorým prezentuje špecifiká rusínskej národnosti. Na prvý pohľad, samozrejme okrem toho, že text je napísaný v rusínčine, je čitateľ s rusínskym prostredím prepojený vďaka rodnej dedine hlavnej hrdinky, ale za povšimnutie stojí napríklad aj situácia, keď si Il'ka vybavuje miesto na internáte a vysoko postavený človek – riaditeľ internátu sa s ňou rozpráva v rusínčine. V rámci tejto dejovej línie možno uviesť aj ďalší príklad – keď sa Il'ke nikto neodzdraví na ulici na pozdrav „dobrý deň“, začne sa zdraviť typickým pozdravom kresťanov východného obradu „Слава Ісусу Христу!“ (Maľcovská, 2007, s. 29). S národnosťou súvisí aj vierovyznanie, takže k týmto príkladom môžeme pripojiť ešte Svaťkov pokus predať ikony a príjemným spestrením pre čitateľa je aj využívanie ľudovej slovesnosti ako súčasti textu, či už v jazyku postáv, alebo v komentároch rozprávača.

V súvislosti s rozprávačom chcem oceniť jeho prítomnosť v texte nad rámec bežných kompetencií – rozprávač M. Maľcovskej nielen komentuje, ale aj hodnotí, zmieruje, dáva nádej, filozofuje. V rámci filozofovania, ktoré sprevádza celý text, som postrehla niekoľko zaujímavých myšlienok so všeobecnou platnosťou ako napr. *Svet je široký, ale zradný; Nesúd'me, lebo sami budeme súdení; Všetko sa skončí; Slnko pohladí tých, ktorí to potrebujú; Osud si s nami robí, čo chce; Každý má miesto pod slnkom. A Boh každého ľúbi; Láska a porozumenie je najviac!* a pod. Podobné vsúvanie filozofických myšlienok je špecifikom východoslovanských literárnych diel, z môjho pohľadu prevažne bieloruských, čo ma len utvrdzuje v názore, že rusínska literatúra na Slovensku stojí na pomedzí slovanského východu a západu a zároveň je plnohodnotnou súčasťou širšieho slovanského kontextu.

V pozadí tematického zamerania textu stojí aj politická situácia doby, v ktorej hlavná hrdinka žije. Text možno pokojne označiť ako isté svedectvo doby, keďže obdobie štúdia hlavnej hrdinky sa spá-

ja so socializmom, čo autorka výstižne charakterizuje cez niektoré motívy – napr. hľadanie miesta na internáte, protekcia pri postupe na vysokú školu atď. Zmenu politického systému naznačuje cez postavu Val, ktorá si po revolúcii otvára vlastnú prax a ako jedna z prvých právničiek v súkromnej sfére predstavuje úspešných ľudí demokratického systému. O charaktere doby žiaľ vypovedá aj neveselá situácia na pracovnom trhu, ktorá sa dotkne Svaťka, keď si nemôže nájsť prácu, a vlastne neskôr aj samotnej Il'ky, ktorá príde o zamestnanie. V príbehu je načrtnutý nový trend života – ničnerobenie, ale aj staronový fenomén modernej doby – odchádzanie za prácou do zahraničia a tiež problematické dokazovanie podvodu nečestných podnikateľov. Autorka výstižne hovorí o tzv. dvoch koncoch spravodlivosti.

Čo ukrýva Zelená fatamorgána?

V závere môjho uvažovania nad *Zelenou fatamorgánou* Márie Maľcovskej sa pristavím pri symbolike názvu tejto novely. Po prečítaní diela je čitateľovi jasné, že zelená fatamorgána je označenie pre marihuanu a jej účinky. Vnímanie tohto slovného spojenia sa však u dvoch hlavných postáv odlišuje. Svaťko vníma drogu ako únik zo sveta, v ktorom sa mu nepáči. Zelená v jeho očiach symbolizuje nádej, fatamorgána preňho nie je „svetelný úkaz, pri ktorom sa vo vzduchu zjavujú obrazy vzdialených predmetov“ (KSSJ, 1997, s. 154), ale klamná predstava, vidina, halucinácia. Pre Il'ku naopak zelená neznamená nádej, ale symbol zelená fatamorgána použije na označenie prvoplánového zeleného zla, trávy.

Hrdinka Il'ka nakoniec zistí, že jej hriechom nebola interrupcia, ale odopretie otca dieťaťu, že to je hlavný dôvod negatívnych postojov jej syna. Zistí, že menej je niekedy viac a aj to, že symbolickou záchranou – likvidáciou rastliny nevyčistí prostredie od drog. Pochopí, že červený koberec dobrej reštaurácie nevedie zákonite k luxusnému zážitku a že dieťa bez otca nepatrí iba matke.

Text je plný kontrastov, oproti sebe stoja: Il'ka a Val; dedina a mesto; bohatstvo a chudoba; ctižiadosť a skromnosť; prirodzenosť a afekt, ale aj menej výrazné kontrastné dvojice: namyslenosť (prehnané sebavedomie) a podceňovanie sa. V súlade s charakteristikami literatúry písanej ženami čitateľ v diele nájde základné piliere ženského sveta – intimita, emancipácia, žena a muž, žena a dieťa i základné témy tzv. estetiky utrpenia – znásilnenie, interrupcia, pôrod, boj so spoločnosťou, boj s predsudkami, s dieťaťom, so sebou, obeta, samovražda. Novela v sebe ukrýva charakteristiku ženského vnútorného sveta, náznaky spoločenskej kritiky, rusínske tradície. Je to moderný text ženskej autorky, ktorá dokázala prepojiť život ženy so životom doby. Slovmi hlavnej hrdinky Il'ky: „*Bolo by smiešne nádejať sa, že život je len jedna rovná cesta.*“

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 1997. 943 s. ISBN 80-224-0464-0

МАЛЬЦОВСКА, М.: *Зелена фатаморгана.* Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2007. 148 с. ISBN 978-966-387-009-0

ŽILKA, T.: *Poetický slovník.* Bratislava: Tatran 1984. 370 s.

*KEGA 160-040PU-4/2010 Interkultúrne a komparatívne čítanie
slovenskej literatúry 19. storočia v stredoeurópskom kontexte.*

Mgr. Ivana Džundová, PhD.

**Katedra slavistiky – Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove**

Ul. 17. novembra č. 1

080 01 Prešov

ivana.dzundova@zoznam.sk

ОБСЯГ

Кветослава КОПОРОВА РУСИНСЬКА ЯЗЫКОВА НОРМА НА ПРИКЛАДАХ З ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ І КРАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	4
Анна ПЛІШКОВА РУСИНСЬКИЙ ЯЗЫК НА СЛОВАКІЇ 1995 – 2010: ТЕНДЕНЦІЇ ЗБЛИЖОВАННЯ ВАРІАНТІВ	23
Василь ЯБУР К ПРОБЛЕМАТИЦІ АСПЕКТУАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ В РУСИНСЬКІМ ЯЗЫКУ	40
Валерій ПАДЯК КАРПАТОРУСИНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ЕПОХУ ТРЕТЬОГО НАРОДНОГО ВОЗРОДЖЕННЯ	56
Алена БЛЫХОВА СУЧАСНА РУСИНСЬКА ЛІТЕРАТУРА НА СЛОВАКІЇ.....	69
Peter Káša AKTUÁLNE A NADČASOVÉ V TVORBE ŠTEFANA SUCHÉHO	82
Ivana DŽUNDOVÁ ZELENÁ FATAMORGÁNA MÁRIE MALCOVSKEJ.....	92

Názov: **RUSÍNSKY SPISOVNÝ JAZYK NA
SLOVENSKU 1995 – 2010 A SÚČASNÁ
RUSÍNSKA LITERATÚRA**
Zborník príspevkov z vedeckého seminára
s medzinárodnou účasťou
2. decembra 2010

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka:
doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.
Recenzent: prof. Dr. Michajlo Fejsa
Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav
rusínskeho jazyka a kultúry
Vydanie: prvé, 2010
Počet strán: 104
Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.
Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-555-0297-7